

LUND UNIVERSITY

"Ingen förtjänar att dö"

En intervjustudie om hur individer i kriminella miljöer i Malmö ser på skjutvapenvåld och möjligheten att hoppa av

Hedlund, Anna

2021

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hedlund, A. (2021). "Ingen förtjänar att dö": En intervjustudie om hur individer i kriminella miljöer i Malmö ser på skjutvapenvåld och möjligheten att hoppa av. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

”Ingen förtjänar att dö”

En intervjustudie om hur individer i kriminella miljöer i Malmö ser på skjutvapenvåld och möjligheten att hoppa av

ANNA HEDLUND

AVD. FÖR SOCIALANTROPOLOGI | SOCIOLOGISKA INSTITUTIONEN | LUNDS UNIVERSITET

"Ingen förtjänar att dö"

En intervjustudie om hur individer i kriminella miljöer
i Malmö ser på skjutvapenvåld och möjligheten att
hoppa av

LUND
UNIVERSITY

Anna Hedlund
Avdelningen för Socialantropologi
Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet
Januari, 2021

Omslagsbild av: Jacob Zocherman

Copyright: Anna Hedlund

Avdelningen för Socialantropologi

Sociologiska Institutionen

Lunds Universitet

Typesetting by Media-Tryck, Lund University

Lund 2021

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	4
Bakgrund till studien.....	6
Kort sammanfattning	8
1. Inledning.....	11
<i>Syfte och frågeställningar</i>	<i>13</i>
<i>Avgränsningar och disposition</i>	<i>13</i>
<i>Definitioner av gäng och gängkriminalitet</i>	<i>14</i>
2. Metoder för att stoppa skjutningar.....	16
<i>Satsningar i Malmö – Slutet Skjut</i>	<i>17</i>
<i>Group Violence Intervention – vad går det ut på?</i>	<i>19</i>
<i>Funkar det?.....</i>	<i>20</i>
3. Teorier om kriminalitetsupphörande	22
<i>Tidigare studier.....</i>	<i>22</i>
<i>Interventioner mot kriminella grupperingar</i>	<i>24</i>
<i>Fokuserad avskräckning i kombination med sociala stödinsatser.....</i>	<i>25</i>
<i>Individuella och gruppbaserade insatser.....</i>	<i>25</i>
4. Intervjuer och material	27
<i>Urval och kriterier.....</i>	<i>28</i>
<i>Intervjupersoner.....</i>	<i>29</i>
<i>Metodologiska övervägningar</i>	<i>30</i>
<i>Analys och bearbetning av material.....</i>	<i>31</i>
5. Den kriminella miljön i Malmö	32
<i>Hur man hamnade snabbt</i>	<i>33</i>
<i>Vad är en kriminell miljö? Instabila relationer</i>	<i>34</i>
<i>Våldet har trappats upp och krupit ner i åldrarna</i>	<i>36</i>

<i>Hur förklaras då skjutvapenvåld?</i>	38
<i>Rädsla och ohälsa</i>	40
<i>Relationer till våld och vapen</i>	42
<i>Maskulinitet och ideal</i>	42
<i>Sammanfattande kommentarer</i>	43
6. Möjligheter att lämna en kriminell miljö	45
<i>Att vilja hoppa av och börja om</i>	45
<i>Relationer till myndigheter</i>	47
<i>Att hoppa av på rätt sätt</i>	48
<i>Framtidsvivel</i>	49
<i>Förebilder</i>	50
<i>Sammanfattande kommentarer</i>	51
7. Upplevelser av Sluta Skjut	52
<i>Call-ins</i>	54
<i>Polisbefens roll</i>	56
<i>Lokalsamhällets roll</i>	57
<i>Spridning av budskapet i GVI</i>	58
<i>Sammanfattande kommentarer</i>	59
8. Sammanfattning och Slutsatser	60
<i>Fortsatt behov av forskning</i>	64
<i>Vad kan utvecklas och förbättras?</i>	65
Referenser	67

Bakgrund till studien

Den här studien är skriven som en delstudie i ett större forskningsprojekt finansierat av Forte: Forskningsrådet för Hälsa, Arbetsliv och Välfärd. Forskningsprojektet handlar om brottsförebyggande arbete, prevention och metoder för att motverka våld och skjutningar i kriminella miljöer i Sverige, och internationellt. Inom ramen för forskningsprojektet har jag kommit i kontakt med myndigheter som arbetar med Sluta Skjut, en pågående kraftansträngning för att stoppa skjutningar och det grova våldet i Malmö.

Sluta Skjut är en unik satsning i Malmö eftersom projektet uteslutande fokuserar på att stoppa det grova våldet och skjutvapenvåld inom kriminella grupperingar. Inom forskningsprojektet var jag därför intresserad av hur myndigheter arbetar med att stoppa skjutningar, strategier som används, och hur dessa anpassats till lokala förhållanden. Men jag var också intresserad av att intervjua de individer som är målgruppen för interventionen: personerna som rör sig i kriminella miljöer och som själva har erfarenhet av skjutningar. Hur pratar dessa personer i Malmö själva om skjutvapenvåld? Hur ser de på samhällets insatser och på möjligheterna att lämna en kriminell miljö? Vad skulle kunna få dessa individer att sluta skjuta?

För att undersöka några av dessa frågor så initierade jag i början på 2020 en intervjustudie. Syftet var att intervjua personer som har deltagit i Sluta Skjuts satsning och på så sätt få en bättre inblick i hur myndigheters strategier uppfattas av de individer som ingår i dem; men också för att bredda kunskapen kring kriminella miljöer i Malmö. För att komma i kontakt med intervjupersoner fick jag hjälp av aktörerna i Sluta Skjut, Malmö Stad och Kriminalvården/Frivården i Malmö. Intervjuer har också gjorts med myndigheter som arbetar med Sluta Skjut i Malmö.

I den här studien presenteras några av huvudresultaten. Förhoppningen är att studien kan vara till nytta för praktiker som arbetar med skjutvapenvåld och prevention i sin verksamhet. Det insamlade materialet kommer också att publiceras i vetenskapliga tidskrifter.

Stort tack till Boel Håkansson på Nationella Operativa Avdelningen (NOA) i polisregion Syd och projektledare i Sluta Skjut, Anna Kosztovics och Rebeca

Persson på Konsultationsteamet (Malmö Stad) och till Mona Frank och Jonas Angermund på Kriminalvården/Frivården i Malmö för värdefulla kommentarer och förtydligande i studien. Tack till Anna-Karin Ivert, Malmö Universitet, som har läst, kommenterat, och granskat studien. Och, såklart, ett stort tack till alla intervjupersoner som delade med sig av sina berättelser och erfarenheter.

Kort sammanfattning

I ett försök att reducera det grova våldet och skjutvapenvåld i kriminella grupperingar i Malmö startades Sluta Skjut år 2018. Sluta Skjut är ett samarbete mellan Malmö Stad och flera brottsbekämpande myndigheter. Projektet bygger på en amerikansk strategi som kallas för Group Violence Intervention (GVI). I november 2020 presenterade Malmö Universitet en processutvärdering av Sluta Skjut i Malmö, som visade att projektgruppen har lyckats med att implementera arbetssättet som används inom GVI (Ivert, Mellgren, Nilsson 2020). Utvärderingen understryker dock att det är för tidigt att säga någonting om effekterna av strategin och dess förutsättningar för att nå målet med att få ner antalet skjutningar i Malmö. Vad som saknas i utvärderingen av Sluta Skjut och GVI är information om de individer som är fokusgruppen för interventionen, personerna som befinner sig i kriminella miljöer och som är i riskzonen för att ta upp ett vapen och skjuta eller själva bli skjutna. Hur förklarar dessa personer i Malmö skjutningar? Vad skulle kunna få dem att lägga ner sina vapen?

Studien är baserad på djupintervjuer med personer i Malmö som befinner sig i den kriminella miljön och kommit i kontakt med Sluta Skjut. Syftet med studien är att beskriva hur den kriminella miljön i Malmö förklaras utifrån dessa individers egna erfarenheter och hur de ser på möjligheter att hoppa av. Sådan kunskap är viktig för att kunna utveckla och förbättra de metoder som i dag används för att stoppa skjutvapenvåld. Det är viktigt att understryka att denna studie inte är en utvärdering av Sluta Skjut.

Som utvärderingen av Sluta Skjut visar så har implementeringen av GVI som arbetssätt fungerat väl i Malmö. Utvärderingen visar att myndigheterna har kraftsamlat kompetens och resurser för att arbeta mot det grova våldet och att samverkan mellan myndigheter har förbättrats. Aktörer i Sluta Skjut upplever att de fått en bättre bild av vapenvåldsproblematiken i kriminella miljöer och att GVI är en strategi som kan användas i praktiken. Som ett komplement till utvärderingar av Sluta Skjut som projekt så lyfter den här studien fram GVI-personernas egna perspektiv och konkretiserar bilden av skjutvapenvåld gentemot den strategi som implementeras i Malmö.

I studien problematiseras bilden av kriminella gäng och skjutningar utifrån en skandinavisk kontext och visar på skillnaderna med att översätta en amerikansk strategi till en svensk kontext eftersom gängen och problembilden varierar mellan länderna. I USA är gäng ofta kopplade till ras, etnicitet och identitet. I Malmö ser vi en annan typ av "gäng". Dessa gäng är ofta löst sammansatta grupperingar, kriminella miljöer, eller gatugäng som många gånger saknar en ledargestalt och gruppidentitet.

GVI bygger på teorin om fokuserad avskräckning (focused deterrence). I GVI används en metod som kallas för "call-ins". Ett call-in är ett informationsmöte där personer med kopplingar till miljöer med skjutvapenvåld, som har kontakt med Frivården (som en del av deras skyddstillsyn eller frigivning) kallas till ett möte. Där får de ett tydligt budskap från olika representanter i samhället, dvs., myndigheter involverade i Sluta Skjut och civilsamhället, att grova våldsbrott och skjutningar kommer få rättsliga konsekvenser för dem själva och för hela gruppen. På ett call-in möte får samma personer information om att det finns hjälp att lämna en kriminell miljö via Socialtjänsten och Avhopparverksamheten i Malmö. För att nå ut till personer i kriminella miljöer som befinner sig utanför Frivårdens bevakning så används en uppsökande metod som kallas för custom notifications (riktat samtal). Custom notifications användas som metod när polisen vill försöka påverka en individ eller en grups beteende. Metoden används för att nå grupper som inte har kunnat kallats till call-ins, tex., på grund av att de är utanför Frivårdens bevakning, av säkerhetsskäl, eller av andra orsaker som gör att det inte är lämpligt att personen deltar på call-ins. Custom notifications kan också användas mot GVI-klienter som har deltagit på call-ins för att tex., påminna om budskapet, om Sluta Skjut får kännedom om en eskalerande konflikt eller efter en våldshändelse, för att minska risken för en hämndaktion. Studien diskuterar hur intervjupersonerna uppfattade budskapet i GVI, budskapets spridning i gruppen, och hur metoden kan utvecklas för att nå ut till fler personer i kriminella miljöer som ännu inte blivit belastade i brottsregistret.

Studien visar att det finns en ambivalens i hur personer från den kriminella miljön pratar om skjutningar och vilka orsaker eller motiv som lyfts fram till att det skjuts. Intervjupersonerna berättar å ena sidan hur skjutningar kan vara kopplade till en kriminell karriär där motiven ofta är ekonomiskt drivna och å andra sidan hur vapen är kopplade till att individerna vill säkra sin egen position, få makt och status, och klättra i den kriminella karriären. Grovt våld och

skjutningar, enligt intervjupersonerna, förklaras även vara kopplat till rädsla, hot, och oro. Man skjuter för att man upplever sig hotad eller rädd. Intervjupersonerna säger också att det har blivit allt vanligare att vapen används av yngre killar och att våldet inom kriminella grupperingar i Malmö har trappats upp.

Ett tema som sticker ut i intervjuerna är psykisk ohälsa. Nästan alla intervjupersoner berättar om sömnproblem, stress, och ångest. Det är också anmärkningsvärt att alla de intervjuade säger att de önskade sig ett annat liv och att alla berättar att de ville hoppa av. I materialet beskriver intervjupersonerna att det är svårt att lämna en kriminell miljö och att man är orolig för hur det ska gå i framtiden om man hoppar av. Många intervjupersoner har haft kontakt med myndigheter såsom Polis, Socialtjänst eller andra institutioner (behandlingshem) sen yngre tonåren och har flera gånger tidigare sagt att de vill förändra sitt beteende. I studien diskuteras det hur Sluta Skjut skulle kunna bygga vidare på intervjupersonernas berättelser och använda det som sägs till att förbättra och anpassa strategin. Till exempel så nämner alla intervjupersoner att de hade önskat en förebild på call-in. En förebild beskrivs vara en person som levt ett kriminellt liv tidigare, men som lyckats ta sig därifrån och börja om. Intervjupersonerna säger även att de genom Sluta Skjut fått bättre information om avhopparverksamheten och att de känner att de har stöd från Frivården och Socialtjänsten.

Sammanfattningsvis pekar studien på hur viktigt det är med uppföljning av individer som har varit med i GVI. För att kunna utveckla metoden behövs det mer kunskap om de individer som deltagit i Sluta Skjut. Hur många befinner sig fortfarande i en kriminell miljö eller är tillbaka i en situation där de riskerar att beröras av skjutvapenvåld som antingen offer och/eller förövare, och i så fall vad gjorde att Sluta Skjut inte förmådde dessa personer att komma bort från skjutvapenvåldet? Uppföljning och vidare forskning kring vad i GVI som fungerar och vad som fungerar mindre bra är viktigt för att kunna utveckla och anpassa metoden till svenska förhållanden och problembilder.

1.Inledning

De senaste åren har skjutvapenvåld med dödlig utgång ökat bland unga män i kriminella miljöer i Sverige (Jönsson & Nilsson 2019). En majoritet av skjutningarna sker i storstäder och är särskilt förekommande i områden som Polismyndigheten har klassificerat som "särskilt utsatta områden"¹ (Brå 2015, 2020). Samtidigt visar siffror på att antalet skjutningar i Malmö har minskat de senaste åren. År 2017 inträffade 65 skottlossningar i Malmö, år 2018 skedde 47, och år 2019 var det 34 skottlossningar och år 2020 skedde 20 skjutningar (Polisen Region Syd, 2020).

Gängkriminalitet och skjutvapenvåld är ämnen som har fått stort utrymme i den kriminalpolitiska debatten de senaste åren. Diskussioner om hur man bör stoppa det grova våldet i kriminella miljöer och få ner antalet skjutningar debatteras ofta bland politiker, forskare, i media, och i den offentliga debatten. Trots den uppmärksamhet som skjutvapenvåld får i många sammanhang så finns det relativt lite forskning på vilka åtgärder som faktiskt fungerar i praktiken och på vilket sätt dessa strategier ger effekt.

För att få bukt med skjutvapenvåldet så initierade Brottsförebyggande rådet (Brå) och Polismyndigheten i Malmö år 2018 ett pilotprojekt med det primära syftet att reducera antalet skjutningar i Malmö. Projektet kallas för Sluta Skjut och är ett etablerat samarbete mellan flera myndigheter: Malmö Stad, Polisen i Malmö², och Kriminalvården. Strategin som implementeras genom projektet i Malmö kallas för Group Violence Intervention (GVI) och har använts i flera städer i USA för att minska skjutningar bland unga män i kriminella gäng.

Kortfattat går GVI ut på att samhällsaktörer tillsammans samarbetar på ett strategiskt och koordinerat sätt mot skjutvapenvåld: gemensamma resurser och fokus riktas mot de individer som polisen bedömer vara i riskzonen för att ta

¹ Enligt BRÅ (2020) så sker skjutningar och dödligt våld i kriminella miljöer i utsatta områden mer än åtta gånger så ofta, relaterat till befolkningens storlek, i vad polisen definierar som utsatta områden i jämförelse med i övriga landet.

² I Sluta Skjut ingår flera delar från Polismyndigheten såsom Nationella Operativa Avdelningen (NOA), Polisområde Malmö och Regionala underrättelsetjänsten från Polisregion Syd.

upp ett vapen och skjuta, eller själva bli skjutna. En processutvärdering som presenterades av Malmö Universitet i november 2020 visar att det går att anpassa och implementera GVI som arbetssätt i Sverige (Ivert, Mellgren, Nilsson 2020). Men än så länge är det för tidigt att säga vilka effekter pilotprojektet har haft i Malmö.³

Studier om metoder för att stoppa skjutvapenvåld bygger ofta på utvärderingar och statistik. Men det finns få empiriska exempel som faktiskt kan bevisa hur effektivt gängkriminalitet kan motverkas i allmänhet och skjutvapenvåld i synnerhet. När någon väl plockat upp ett vapen, vad krävs då för att samma person ska lägga ner det och sluta skjuta? Tidigare forskning har kartlagt riskfaktorer och bakomliggande orsaker till varför individer går med i kriminella gäng (se litteraturgenomgång i nästa kapitel). Vidare så finns det ett flertal studier som beskriver erfarenheter och vardagslivet i den kriminella miljön utifrån gängkriminellas egna perspektiv och föreställningar (se tex. Jönsson och Nilsson 2019). I jämförelse finns det förhållandevis lite kunskap om vad som kan få individer att sluta med skjutvapenvåld och om kriminalitetsupphörande (SOU 2010).

Ett perspektiv som saknas i tidigare process- och effekt-utvärderingar av GVI är ett fokus på de individer som strategin syftar till att påverka. Ett argument som den här studien lyfter fram är därför perspektivet på GVI-personerna och vikten av empiriskt material. För att kunna arbeta effektivt och förbättra befintliga metoder för att motverka skjutvapenvåld i kriminella miljöer behövs det mer kvalitativ forskning om de personer som befinner sig i dessa miljöer. Genom att lyssna på dessa individer, och ta deras erfarenheter och berättelser på allvar, så kan vi bättre förstå orsakerna bakom det grova våldet och skjutningar i kriminella miljöer och i förlängningen, hur det kan motverkas. På så sätt kan vi även förstå skjutvapenvåld utifrån en skandinavisk kontext och hitta strategier för att anpassa och skraddarsy modeller så att de bättre kan anpassas till lokala problembilder. I den här studien används därför ett "bottom-up" perspektiv för att bättre kunna förstå den kriminella miljön och hur GVI kan anpassas till den lokala kontexten i Malmö.

³ Sluta Skjut utvärderas av Malmö Universitet med stöd från Brottsförebyggande Rådet. Malmö Universitet har också fått finansiering från Brå för att göra en effektutvärdering. Processutvärderingen presenterades i november 2020 och effektutvärderingen beräknas vara klar i februari 2021.

Mot bakgrunden ovan, är fokus i den här studien på de individer som polisen i Malmö bedömer är i riskgruppen för att ta upp ett skjutvapen eller själva bli skjutna. I följande kapitel analyserar jag hur individer som är deltagare⁴ i pilotprojektet Sluta Skjut (så kallade GVI-personer) själva resonerar kring den miljö de är en del av, hur de pratar om skjutningar och hur de ser på möjligheter att hoppa av.

Syfte och frågeställningar

Skjutningar bland unga män i kriminella miljöer är ett samhällsproblem och det finns kunskapsluckor inom forskningen kring strategier för att stoppa den här typen av våld. Syftet med studien är att fylla delar av luckorna inom detta området. Studien behandlar ett antal frågeställningar:

- Hur ser den kriminella miljön ut i Malmö? Hur beskrivs miljön av de som är en del av den? Hur ser individer i den kriminella miljön själva på skjutvapenvåld? Hur förklarar de skjutningarna?
- Hur ser intervjupersonerna på möjligheterna att lämna en kriminell miljö?
- Hur uppfattar GVI-personer Sluta Skjut och myndigheternas arbete?
- Hur uppfattade intervjupersonerna call-ins och budskapet i GVI?
- När man vill lämna en kriminell miljö vilken typ av hjälp eller vägledning efterfrågas?

Avgränsningar och disposition

Trots relativt få intervjupersoner så genererade studien ett stort empiriskt material i form av livsberättelser, detaljerade händelseförlopp, och beskrivningar av den kriminella miljön. När studien skrevs gjordes därför ett antal avgränsningar. Jag har valt att särskilt fokusera på de teman som i första hand kan bidra med information till GVI-strategin. Den första delen beskriver GVI och vad strategin går ut på samt ger en kort översikt över tidigare studier om kriminalitetsupphörande och interventioner mot gäng. Den empiriska delen redogör för hur intervjupersoner själva beskriver den kriminella miljön och hur de förklarar våld och skjutningar. Sista delen fokuserar på

⁴ Inom socialtjänsten och frivården kallas GVI-personer för ”klienter”. I den här rapporten använder jag definitioner som deltagare, intervjupersoner, de intervjuade, GVI-personer eller klienter.

kriminalitetsupphörande och hur de intervjuade ser på möjligheter att hoppa av. Sist diskuteras deltagarnas syn på GVI och hur budskapet uppfattades av de intervjuade. Detta följer av en sammanfattning och resultat, samt vidare behov av forskning.

Definitioner av gäng och gängskriminalitet

Eftersom GVI fokuserar på kriminella gäng är det viktigt att definiera vad ett gäng är och hur en sådan gruppering ser ut. Vad som definierar ett kriminellt gäng skiljer sig åt beroende på brottslig verksamhet, organisationsgrad, struktur och område (se till exempel Rostami 2017, Rostami et.al 2018 för en översiktsbild). Eftersom GVI är en strategi anpassad efter en amerikansk gängproblematik så är det viktigt att definiera vad som är ett gäng i skandinavisk kontext och på vilket sätt dessa skiljer sig från gäng i USA. Definitionen av ett kriminellt gäng skiljer sig mellan olika länder samtidigt som gängens struktur och organisation ser olika ut i olika länder (Hallsworth & Young 2008). Gäng i USA är ofta kopplade till ras och etnicitet och till socio-ekonomiskt utanförskap och fattigdom. De har ofta ett tydligt ledarskap, en hierarkisk ordning och en stark sammankoppling inom gruppen. I Skandinavien brukar man lyfta fram MC-klubbar som också har strukturerade organisationsformer och kännetecknas av ordnade hierarkiska roller med tex en utsedd ledare och ett system för hur nyrekrytering går till (SOU 2010). Men de flesta grupperingar i anslutning till individerna som den här studien fokuserar på, är ofta löst sammansatta grupper som saknar formellt medlemskap och ledarskap. Dessa "gäng" kan enligt Brottsförebyggande rådet (2016) definieras som kriminella grupperingar eller kriminella nätverk eller för kriminella miljöer. Dessa grupperingar finns ofta i särskilt utsatta bostadsområden i storstädernas förorter och består främst av yngre män i åldrarna 15–30 år. Detta i sig är inget nytt fenomen. Tidigare forskning har visat att det finns ett antal riskfaktorer kopplade till det bostadsområde där man växer upp, tex. social, ekonomisk och etnisk segregering (SOU 2010). I dessa områden är ofta arbetslösheten högre och myndigheter som tex polisen och socialtjänsten saknar ofta resurser för att arbeta långsiktigt med brottsförebyggande insatser. Tidigare studier har visat att etnisk bakgrund inte är en viktig faktor vid sammansättningen av grupperingarna, utan att det snarare är kopplat till det bostadsområde där man bor och det rykte enskilda individer har (SOU 2010:43). De vanligaste brotten bland kriminella grupperingar är stölder, rån, våldsbrott och narkotikabrott (ibid). De intervjupersoner som förekommer i den här studien bekräftar också den här bilden. Alla deltagare

säger att de inte tillhör en grupp eller ett gäng utan att det snarare handlar om en sammansättning av kompisar som har växt upp i samma bostadsområde och att det är lösa constellationer och flyktiga relationer. En viktig faktor i det arbete som görs med att förhindra nyrekrytering eller underlätta för avhopp är därför att se till skillnader i hur gängen är sammansatta eftersom det innebär att tillvägagångssätten måste se olika ut (SOU 2010).

2. Metoder för att stoppa skjutningar

Det finns ingen Quick-fix för att stoppa skjutningar i kriminella miljöer. Flera studier betonar att det behövs flera aktörer för att man ska kunna nå framgång i våldspreventivt arbete och strategiskt motarbeta skjutningar i kriminella miljöer. I Sverige är det rättsväsendet, polisen, åklagare, domstolar och Kriminalvården som har det yttersta ansvaret att stoppa brott och förhindra brottslighet. Samtidigt lyfts det ofta fram att rättsväsendet inte ensamt kan förhindra att kriminalitet bedrivs och att det behövs flera aktörer för att till exempel stoppa nyrekrytering till kriminella nätverk eller bedriva sociala insatser, till exempel genom socialtjänsten och avhopparverksamhet (Brå 2016). Andra samhällsaktörer som kan spela en betydande roll för att motverka våld kopplat till kriminalitet, är lokalsamhället, ideella organisationer eller näringslivet. I nästan alla kommuner sker många överlappande brottsförebyggande verksamheter.

Sett ur ett internationellt perspektiv finns det mängder av metoder, initiativ och strategier som har testats för att få bukt med gängkriminalitet och det grova våldet som sker i dessa miljöer. Många länder arbetar efter nationellt anpassade modeller. Men det finns ingen metod specifikt riktad mot skjutvapenvåld som har evidens för att den fungerar överallt. Unikt med GVI är att det är den första strategin mot våld och skjutningar som har utvecklats, utvärderats och prövats av forskare. För att en strategi ska kunna implementeras i Sverige eftersträvar myndigheter evidens, process och effekt-utvärderingar, samt resultat från tidigare studier som kan mäta effekterna.

När det handlar om insatser mot det grova våldet i anslutning till kriminalitet och organiserad brottslighet så bedriver rättsväsendet i Sverige många olika projekt och insatser riktade mot specifika problem. I Malmö har ett flertal initiativ försökt få bukt med skjutningar och den organiserade brottsligheten

under både kortare och längre perioder, till exempel Operation Alfred⁵ och Operation Selma⁶ (2012–2014), Operationerna Nellie och Olivia (2013–2015)⁷, och nu senast Operation Rimfrost (2019–2020)⁸. Resultaten av dessa insatser har varit varierande (se till exempel, Brå 2014 för en utvärdering).

Det som skiljer GVI från andra strategier är ett fokus på långsiktig samverkan mellan myndigheter inom rättsväsendet och andra samhällsaktörer. Inom GVI vill man i stor utsträckning betona kriminella gruppers ansvar för brottsliga handlingar och tydligt kommunicera till brottsligt aktiva personer vilka konsekvenser som väntar om deras beteende inte upphör. Genom myndighetsgemensam samverkan sker riktat fokus och riktade resurser på de grupperingar som anses ha högst våldkapital.

Satsningar i Malmö – Sluta Skjut

I försök att få ner antalet skjutningar i Malmö valde Polisen, Malmö Stad och Kriminalvården i region Syd att testa GVI som pilotprojekt 2018.⁹ GVI utvecklades först av kriminologiprofessorn David Kennedy vid National Network for Safe Communities/John Jay Collage i slutet på 1990-talet i ett försök att reducera vapenvåld bland unga män i Boston år 1995. Strategin gick då under namnet Boston Operation Ceasefire (Kennedy 2009, Kennedy, Braga, Piehl 2001) men har därefter uppdaterats och utvecklats till att bli den strategi som idag kallas för GVI. GVI används idag i flera storstäder såsom Boston, Cincinnati, Oakland och Detroit. Enligt National Network for Safe Communities kan GVI-strategin skräddarsys för att passa de flesta lokala förhållanden i ett samhälle, så länge grundprinciperna följs (NNSC 2020).

GVI bygger på en grundläggande princip: det är en liten grupp människor som står för majoriteten av våldsbrott i samhället. Inom dessa grupper är grupstryck och gruppdynamik det som ofta styr våldet (Skogan et al., 2009). GVI handlar i grund och botten om att förändra beteenden och normer inom grupper med

⁵ Operation Alfred fokuserade specifikt på skjutvapenvåld i Malmö

⁶ Operation Selma riktade sig mot den svarta ekonomin i Malmö

⁷ Operationerna Nellie och Selma var en fortsättning på tidigare insatser.

⁸ Operation Rimfrost pågick samtidigt som Sluta Skjut, vilket kan göra det svårt att utvärdera effekten av de enskilda insatserna.

⁹ Implementeringen sker i samverkan med Brå som också finansierar effekt och process-utvärderingarna.

stort våldskapital. För att kunna reducera grovt våld, tex., skjutningar bland kriminella grupperingar så bygger GVI på att samarbetspartners från brottsbekämpande myndigheter och lokalsamhället tillsammans kraftsamlar alla sina resurser och ansträngningar och riktar särskilt fokus mot de individer som är mest aktiva i gäng (NNSC 2016).

Tillsammans med representanter från civilsamhället riktar myndigheterna ett gemensamt och tydligt budskap att våld inte är accepterat och kommunicerar samtidigt att de brott som begås kommer att få konsekvenser för hela gruppen. Detta görs på särskilda informationsmöten och i direktkontakt (call-ins och custom notifications, som beskrivs nedan) med de individer som polisen bedömer vara i riskgruppen för att skjuta någon eller för att själva bli skjutna. Målet med GVI är att främja samhällsnormer som tar avstånd från våld och att erbjuda individer i kriminella miljöer en alternativ livsstil till kriminalitet. Alternativen kan till exempel erbjudas genom vägar ut ur miljön där våld och skjutningar förekommer via Socialtjänsten och avhopparverksamheten. Civilsamhället och Kriminalvården spelar också en roll i att sätta tryck på individer och förändra beteende och livsstil. Målet är att övertyga individerna om att "sedvanliga" livsval erbjuder fler fördelar och möjligheter än att vara kriminell.

Enligt Sluta Skjuts gemensamma direktiv ska GVI ska leda till färre fall av dödligt och grovt våld utfört av kriminella grupperingar (Håkansson 2018). Tonvikten läggs på tre huvudmål som Sluta Skjut arbetar utefter: (1) att förmedla ett moraliskt budskap från hela samhället att våld inte tolereras, (2) att tydligt kommunicera att framtida våldshandlingar kommer att få rättsliga konsekvenser och (3) att erbjuda hjälp från socialtjänsten (Malmö Stad 2019).

GVI bygger på en teori som kallas för "fokuserad avskräckning" (focused deterrence på engelska, även kallad "pulling-levers policing"). Fokuserad avskräckning syftar till att avskräcka brott innan de sker (Scott 2017). GVI bygger på uppfattningen att effektiv brottsbekämpning verkställs när man i förväg kan varna individer att deras handlingar får konsekvenser och att de självmant ska avstå från brott istället för att man ska behöva gripa eller fängsla dem (NNSC 2020). Fokuserad avskräckning bygger vidare på att gruppdynamiken kan förändras när individer är medvetna om att deras handlingar får straffbara konsekvenser och när de istället kan se fördelar med ett icke-våldsamt beteende.

Group Violence Intervention – vad går det ut på?

Inom GVI används ett antal metoder. En av dessa metoder kallas för ”call-ins”. Ett call-in är ett informationsmöte där utvalda GVI-personer får träffa aktörer som arbetar med GVI (i Malmö är detta polisen, socialtjänsten, kriminalvården, kommunalråd från Malmö Stad, en åklagare och representanter från lokalsamhället som är respekterade av grupperna). Syftet med ett call-in är att informera GVI-personerna om de konsekvenser som drabbar hela gruppen om en individ begår grova våldsbrott eller skjuter någon. Målet är att kommunicera ett tydligt budskap att våld inte är accepterat, erbjuda en väg ut ur kriminella miljöer innehållande skjutvapenvåld och på så sätt kunna erbjuda en ny chans att komma in i samhället på ett hederligt sätt (NNSC 2020, Håkansson 2018). De individer som ignorerar budskapet får ökat fokus från polisen.

Ett call-in är ett mycket välplanerat möte som förbereds på detaljnivå. Myndighetspersoner och representanter från lokalsamhället följer ett manus. I Malmö är det polischefen som levererar budskapet att brott och skjutningar innebär straffbara konsekvenser. Socialtjänsten ger information om avhopparverksamheten och hur man kan få hjälp om man väljer att hoppa av. Representanter från lokalsamhället är inbjudna för att berätta hur våld och skjutningar påverkar hela samhället negativt (Intervju 2019). I Malmö har man bland annat bjudit in en diakon, en mamma som har förlorat sitt barn, och en akut-sjuksköterska som representanter för samhället. Ett call-in sker på en neutral plats. I Malmö är mötena förlagda på Malmö Stadion.

De individer som kallas till call-ins (ca 10–15 personer per möte) i Malmö är personer som redan är i kontakt med Kriminalvården/Frivården som en del av deras frigivning eller skyddstillsyn. De personer som är inbjudna till mötet ska sitta tysta och lyssna på vad som sägs och de får varken prata eller ställa frågor under mötet gång. Projektets grundidé bygger sedan på att de tillkallade sprider budskapet vidare till de andra inom den kriminella grupperingen och på så sätt ska budskapet ha en avskräckande effekt.

En annan metod som används inom GVI är custom notifications (enskilda samtal) som också är en form av riktad kommunikation mot ett specifikt ändamål (Kennedy och Friedrich: 2014). En custom notificaton riktar sig mot personer som inte har kontakt med Kriminalvården men som polisen eller socialtjänsten bedömer befinner sig i en riskgrupp (befinner sig i en miljö där grovt våld förekommer, har en hotbild eller riskerar att skjuta någon eller själv bli skjuten). En custom notifications är vanligtvis ett hembesök som görs av

polisen och socialtjänsten. På custom notifications kommunicerar myndigheterna samma budskap som på ett call-in och de som samtalet riktas mot får information om vart de kan vända sig om de vill ha hjälp att lämna en kriminell miljö (Intervju, 2019).

Funkar det?

Som med många förebyggande metoder är det svårt att mäta effekten av GVI. Syftet med den här studien är inte att analysera huruvida metoden kan ha bidragit till reduceringar av skjutningar i Malmö, eller inte. Framtida effektutvärderingar får visa i vilken utsträckning skjutningar minskade eller lyckades förhindras (en effektutvärdering som genomförs på uppdrag av Brå av Sluta Skjut ska redovisas i februari 2021).

Det finns tidigare studier som har analyserat effekten av fokuserad avskräckning, som GVI bygger på. Fokuserad avskräckning har testats på flera platser för att få bukt på med grov brottslighet och våld (se tex. Knutsson 2020 för exempel).¹⁰ Även om det fortfarande saknas både teoretiskt djupgående studier och effektstudier av GVI som berör de olika elementen inom strategin på individnivå så har forskare bedömt att metoden ser lovande ut när det handlar om att få bukt med skjutvapenvåld (Ivert, Mellgren, Nilsson 2020; Braga, Weisburd, & Turchan, 2019; Braga, Weisburd, & Turchan, 2018; Braga & Weisburd, 2015).

Enligt flera studier har GVI visat belägg för positiva resultat när det kommer till att få ner antalet skjutningar (se Knutsson 2020 för en längre diskussion). I Boston där GVI implementerades första gången så minskade det grova våldet med 60% (Kennedy, Braga, Piehl, 2001). Enligt NNSC har antalet skjutningar minskat med 25-60 % i de städer där metoden har testats (Ivert, Mellgren, Nilsson 2020).

Samtidigt bör resultaten tolkas med försiktighet. Braga m.fl. (2015) understryker till exempel att de studier som har gjorts har en ganska svag utvärderingsdesign (Brå 2016:43). Det har också lyfts fram att det är svårt att avgöra vilka element i metoden det är som har varit framgångsrika eftersom GVI innehåller flera

¹⁰ Se till exempel, Knutsson 2020 för en längre diskussion om meta-analyser och utvärderingar av "fokuserad avskräckning".

komponenter (Ivert, Mellgren, Nilsson 2020). En kritik som riktats mot strategin är att den inte tar itu med våldets bakomliggande orsaker utan endast fokuserar på symptomen (Fagan, 2002; Rosenfeld et al., 2005, i Ivert, Mellgren, Nilsson 2020). Vidare har det också lyfts fram att det är oklart i vilken utsträckning som påstådda minskningar av våldet faktiskt kan tillskrivas metoden eller om minskningarna beror på mer generella samhällsförändringar (Ivert, Mellgren, Nilsson 2020).

I Europa har strategier som liknar GVI implementerats i Glasgow och London¹¹ (Densley & Jones, 2016; Williams et al., 2014). Resultaten har varierat. I Glasgow var resultaten mer positiva än i London. I Glasgow visar utvärderingar att andelen personer som bar vapen minskade medan man inte såg samma effekter i London (Davies et al., 2016; Densley & Jones, 2016).

Sammanfattningsvis finns det ett behov av att studera GVI mer djupgående. Under arbetet med den här studien har jag till exempel inte hittat några studier, varken från USA eller Europa, som bygger på intervjuer eller uppföljning av de individer som varit måltavla för interventionen. Det saknas forskning om vad som hände med dessa individer efter call-ins och huruvida de själva ansåg att de sociala interventionerna hade effekt. Vidare är det oklart om de faktiskt lämnade den kriminella miljön eller om individerna återföll i sin tidigare livsstil. Det är också svårt att hitta information om budskapet i GVI hade spridning i gruppen och om eller hur budskapet fungerade som avskräckning. Sammantaget är det alltså fortfarande oklart vad det är i strategin som fått individer att sluta skjuta, vad som ledde till förändrade beteenden och på vilket sätt. Detta visar på behovet av fler djupgående studier om de individer som strategin syftar till som komplement till process eller effektutvärderingar som berör själva implementeringen av GVI.

¹¹ Glasgow's Community Initiative to Reduce Violence (Graham, 2016) och Shield som implementerades i London (Davies et al., 2016).

3. Teorier om kriminalitetsupphörande

Inom flera samhällsvetenskapliga discipliner finns det en lång forskningstradition att studera gäng och gängkriminalitet (se exempelvis Klein 1995, Jensen 2008). En majoritet av den forskning som finns om gängkriminalitet kommer från USA. Tidigare forskning har visat varför individer dras till kriminella gäng, varför de begår brott, och hur miljöerna fungerar inifrån. Fokus i många studier är gruppidentitet, hierarkier och normer i kriminella gäng. Jämförelsevis finns det betydligt mindre forskning om kriminalitetsupphörande och vad det är som får individer att lämna kriminella miljöer (Klein & Maxson 2006). På senare år har dock forskning kring avhopp och kriminalitetsupphörande fått större utrymme i studier och är ett forskningsfält som växer (se till exempel, Forkby, Kuosmanen, Örnlin 2019 för en övergripande litteraturöversikt). Målet med GVI och Sluta Skjut är att minska skjutvapenvåldet och det grova våldet kopplat till kriminella grupper. Detta uppnås genom att arbeta med fokuserad avskräckning. Att få individer att upphöra med en kriminell livsstil är inte det primära målet utan en positiv bieffekt med arbetet. Men eftersom arbetet med GVI i Malmö syftar till att få individer att upphöra med det grova våldet så kommer det här kapitlet att kort redogöra för teorier om kriminalitetsupphörande och ge exempel på några sociala interventioner som har stöd i forskningen. Teorierna och tidigare forskning kommer därefter att diskuteras i relation till GVI.

Tidigare studier

Tidigare forskning har visat att det är svårt att lämna ett kriminellt liv och upphöra med brott (Brå 2016). Att leva i en kriminell miljö beskrivs ofta som ett spännande liv med status, pengar och vänner. Men det som först lockande i en kriminell miljö kan också vara det som tillslut blir det negativa. Brottssligheten kanske har lett till att man har behövt konfronteras med polisen, att man själv, eller någon i ens närhet, har utsatts för hot eller våld, att man grips för brott, eller att man har varit med om andra negativa erfarenheter. Det är viktigt att komma ihåg att livet i en kriminell miljö lockar med sådant som en mer

"hederlig" livsstil inte kan erbjuda på samma sätt och därför är det svårt för myndigheter att påverka och erbjuda stöd som inte är lika tilltalande (Forkby, Kuosmanen, Örnlinde 2019). Risken för återfall bland avhoppare är stor. I en rapport från SOU så nämns det att cirka 85 procent av fängelsedömda gängmedlemmar i Sverige återfaller i ny brottslighet (SOU 2010). Det finns många förklaringar till varför det är svårt att lämna en kriminell miljö. Förutom att det kan vara svårt att skapa sig en ny identitet utanför gängtillhörigheten så finns det ofta andra svårigheter med i bilden såsom missbruk, arbetslöshet, psykisk ohälsa eller bostadsproblematik (Brå 2016:17). Många i kriminella grupperingar lever också under hot från den egna grupperingen eller någon annan (Brå 2016:17). Att hoppa av eller att upphöra med en kriminell livsstil beskrivs därför i tidigare forskning ofta som en känslösam och svår process. Tidigare kriminella har beskrivit att de har hamnat i utanförskap, känner sig isolerade, ensamma och upplever hopplöshet (se tex. Nugent & Schinkel:2016).

Det finns flera olika teorier om kriminalitetsupphörande.¹² Många studier beskriver omständigheterna till att en individ vill lämna en kriminell livsstil. En omfattande livsloppsstudie av Laub och Sampson (2001) visade till exempel att det som fick deltagarna i studien att upphöra med brottslighet ofta var en kombination av individuell motivation och strukturella omständigheter (Wästerfors, Edgren, Grigoriadis 2020). Viktiga faktorer som spelar in för en persons kriminalitetsupphörande kan vara individuell motivation och händelser i en persons sociala miljö, till exempel att gifta sig, skaffa barn, få ett arbete, etc. Laub och Sampson (2001) betonar att det är personen själv som måste vilja bryta med sitt kriminella liv. Motivationen eller viljan att sluta med kriminalitet kan dock påverkas av till exempel en kris, en chock, en påtaglig risk (tex en överdos eller ett hot) eller att personen riskerar ett fängelsestraff.

Inom kriminologisk forskning använder man ofta begreppet vändpunkt (turning point) för att beskriva livsloppsteorier (Laub och Sampson 2001). Här finns det flera faktorer som är viktiga att förstå i hur brottslighet framträder under ett livsförlopp, tex. åldrande, aktörskap, kulturella, strukturella eller sociala kontexter (Wästerfors, Edgren, Grigoriadis 2020; Sallander & Alvant 2012). Ofta är det inte bara *en* vändpunkt som påverkar huruvida en individ bryter sig loss

¹² Den här studien redogör inte för alla olika teorier om kriminalitetsupphörande utan lyfter fram de mest centrala teorierna som kan vara relevanta för studiens syfte.

från ett kriminellt liv eller inte. Här nämns istället livsövergångar (transitions) som kan ha en omvändande betydelse för individer, tex, att bli förälder, gifta sig, eller att hamna på en anstalt kan innebära att individer bryter sig loss från ett kriminellt liv (Young & Gonzales 2013). Kriminalitetsupphörande är således inte en enskild, plötslig händelse (en punkt) utan det är en gradvis process (Wästerfors, Edgren, Grigoriadis 2020).

När man analyserar motiven till varför människor dras in i kriminella miljöer så talar man ofta om "push" och "pull" faktorer (Young & Gonzalez 2013). Här beskrivs de negativa faktorer som "pushar" individer in i kriminaliteten, tex familjebråk, problem i skolan eller missbruk. På samma sätt finns det "pulls", sådant som lockar med kriminella gäng, tex., gemenskap, ekonomiska möjligheter eller status. På samma sätt kan man analysera motiven bakom avhopp i termerna push och pull. Här kan tex push-faktorer vara sådant som förknippas med något negativt, tex. att man har blivit dömd för ett brott, man anser sig ha växt ur sin kriminalitet, press från polisen, eller att man har trauman från den kriminella världen som gör att man vill lämna. Pull-faktorer kan vara sådant som lockar med ett "hederligt" liv, att man får ett jobb, man träffar en partner, man får en egen familj, eller att den kriminella gruppen faller isär. (Young & Gonzalez 2013; Decker & Lauritsen 2002).

Interventioner mot kriminella grupperingar

När det gäller gängrelaterade insatser har tidigare forskning från bland annat National Gang Center (NGC) i USA visat att det finns störst möjligheter för gängmedlemmar att hoppa av om man fångar upp dem vid ett så kallat vändpunktstillfälle, tex om de precis har anhållits för ett brott och står inför risken för en påföljd (Brå, 2016:15). Forkby, m.fl. (2019) skriver att genom att ta till vara på situationer där en individs tillvaro plötsligt har förändrats (genom en tillfällig distansering från gruppen) så kan man genom stödarbete (tex. träna på känsloreglering, anknytning till rollmodeller, utbildning eller arbete) försöka övertyga individen att se de positiva fördelarna av att lämna en kriminell miljö (Forkby, Kuosmanen, Örnlinde 2019). Detta kan tex. ske när en person sitter i häkte, genom stödinsatser till nyblivna föräldrar, etc., Här betonas också att det är en långvarig process att lämna ett gäng, en process som innebär förändringar i identitet, mål, och beteende (ibid).

Fokuserad avskräckning i kombination med sociala stödinsatser

Som nämnts tidigare, en teori som används i GVI är fokuserad avskräckning. Avskräckningsprincipen bygger på idén att människor är rationella aktörer och som kommer att väga fördelarna mot nackdelarna. Avskräckningsbaserade metoder skulle kunna passa in i "push" om att lämna ett kriminellt gäng, dvs. att myndigheter trycker på gruppen utifrån och tydligt visar att det är jobbigt att vara kriminell (Intervju med polis, 2019). Vanligtvis har avskräckning använts som metod på vissa typer av platser och på en viss typ av brottslighet, som till exempel för att minska vapenanvändningen bland gängmedlemmar i Bostons Operation Ceasefire. Målet med avskräckning är enligt Kennedy (2011) att individer i kriminella gäng ska avskräckas från att begå brott på ett individuellt plan men de ska också sprida budskapet vidare till resten av gruppmedlemmarna och på så sätt nå en normativ förändring i grupp beteendet när det kommer till att avstå från brott. Avskräckningsmetoden kan kombineras med att man använder sociala insatser som ett komplement för att individanpassa stödet. De utvärderingar som har gjorts av GVI har inte fokuserat på de sociala interventionerna i metoden och därför är det svårt att visa vad det är som sägs ha haft effekt. När det handlar om avskräckande metoder så skriver Roman et al., (2017) att metoden har visat positiv effekt på kort sikt men för att lyckas över tid behöver hotet vara konsekvent över en längre period (Roman et al. 2017).

Individuella och gruppbaseade insatser

Stöd till personer som vill hoppa av kan se väldigt olika ut beroende på individens bakgrund och behov. När det kommer till stödarbete så har tidigare forskning visat att stödarbete bör hålla sig informerade om pull och push-faktorer och hur de samspelar (Roman et al., 2017, i Forkby m.fl., .2019). Stödarbetet bör handla om att öka individers egen problematisering av gängtillvaron och att ta till vara på individens tvivel inför framtiden och därmed få individen att själv se det positiva med en samhällsintegrering (ibid). Forkby m.fl. (2019: 18–19) beskriver utifrån den litteratur de har gått igenom att stödinsatser som verkar lovande ofta är sådana som förstärker desillusionen rörande gängtillvaron och som samtidigt lockar med andra alternativ. Vidare skriver de att insatser som har lång varaktighet och hög intensitet verkar ge bättre resultat än kortvariga projekt, samt verkar insatser som arbetar både med individen och med hela gänget ge bättre resultat (ibid). Vidare skriver Forkby m.fl. (2019) att det är viktigt att även göra insatser på områdesnivå, tex, mobilisera boende i ett område att visa avståndstagande från våld. Stödinsatser

kan också ske genom att visa närvaro i gängmiljöer, uppsökande arbete, och att bygga upp ett förtroendekapital i de områden där de verkar.

Som tidigare beskrivit så innehåller GVI flera av de komponenter som lyfts fram som lovande i redovisningen ovan. I Sluta Skjut så arbetar myndigheterna med individuella och uppsökande stödinsatser (custom notifications och call-ins) och försöker visa sin närvaro i de områden och miljöer där skjutningar riskerar förekomma. Som ett komplement till socialtjänstens verksamhet i arbetet med GVI försöker myndighetsaktörer också mobilisera lokalsamhället och civila aktörer till att engagera sig och visa avståndstagande från våld. Enligt tidigare forskning finns det alltså stöd för att de olika komponenterna i GVI kan påverka utvecklingen positivt.

Dock, viktigt att understryka är att forskningen enligt står fast vid att det inte finns en Quick-fix när det gäller insatser mot grova våldsbrott i kriminella miljöer. Det finns få insatser som kan förväntas fungera för alla. Som forskningen har betonat så beror detta på att riskfaktorerna för grova våldsbrott i den kriminella miljön är många och kan se väldigt olika ut. Den kriminella utvecklingen skiljer sig mellan olika individer och det finns många individuella egenskaper som påverkar sannolikheten att en insats kommer fungera för en viss individ (Brå 2009:28).

Följande kapitel presenterar intervjuer och material. Diskussionen om stödinsatser och GVI tas upp i analysen och slutsatserna.

4. Intervjuer och material

Det empiriska materialet i den här studien bygger på djupintervjuer med sex GVI-personer i Malmö. Alla intervjupersoner är definierade av polisen i Malmö som GVI-klienter, dvs. individer som på ett eller annat sätt kan kopplas till skjutningar och som har deltagit på call-ins. Med kopplingar till skjutningar menas att individerna har begått brott, de befinner sig i en miljö där det förekommer vapen, eller är i riskzonen för att skjuta någon eller att de har ett hot mot sig och riskerar att själva bli skjutna. Definitionen "GVI-personer" är därför ganska bred men bygger på polisens egen data och kartläggning. GVI-personerna i den här studien är kopplade till Kriminalvården Region Syd (Frivården i Malmö) och har regelbunden kontakt med en frivårdsinspektör.

För att rekrytera intervjupersoner fick jag hjälp av Frivården och Socialtjänsten (avhopparverksamheten) i Malmö. Under rekryteringsprocessen så skickade jag i förväg ut information om studien och ett brev till GVI-klienterna genom deras frivårdsinspektörer där jag öppet frågade om de var intresserade av att delta i studien. Om intervjupersonerna uttryckte intresse för att genomföra en intervju så förmedlades detta vidare till mig genom Frivårdsinspektören och vi bestämde sedan en dag och tid för att genomföra intervjun.

Intervjuerna skedde i ett samtalsrum på Frivården i Malmö. Samtalet varade mellan 50 minuter och en timme. GVI-personernas kontaktperson var inledningsvis närvarande för att introducera klienten och mig för varandra. Intervjuerna skedde sedan i enrum. Alla intervjupersoner gav sitt samtycke till att bandas och alla intervjuer har spelats in och transkriberats i efterhand. Intervjupersonerna deltog på frivillig basis och alla intervjuer har anonymiserats.

I studien har jag använt mig av semi-strukturerade intervjuer. Intervjutekniken utgår från ett frågeformulär med ett antal öppna frågor och teman som man bygger vidare på under samtalets gång. Det betyder att intervjupersoner kan prata brett och vitt runt ett tema och att man kan ställa följdfrågor under samtalets gång beroende på vad personen berättar (Kvale 1996). En kvalitativ intervju kan röra sig i olika riktningar och ger en inblick i vad intervjupersonen tycker är viktigt och relevant att själv lyfta fram (Bryman 2011). Metoden är i detta sammanhang användbar eftersom intervjun blir mer som ett samtal och

inte bara bestående av ja eller nej frågor som ska besvaras. Jag utgick från ett antal teman i intervjumallen. Teman berörde framförallt skildringar av livet i kriminella miljöer, erfarenheter av vapen och upplevelser av skjutningar, hur intervjupersonerna själva förklarar skjutvapenvåld och hur de ser på möjligheter att lämna en kriminell miljö, samt hur de uppfattade myndigheternas arbete. Eftersom urvalet var GVI-personer frågade jag också kring deras deltagande i Sluta Skjut, call-ins och vad de hade för tankar kring detta.

I arbetet med studien har jag också gjort intervjuer med aktörer som arbetar med Sluta Skjut i Malmö. Intervjuer har gjorts med poliser i Malmö, Socialtjänsten, Avhopparverksamheten, Kriminalvården, Brå och Sluta Skjuts projektgrupp. Intervjuerna med myndighetspersoner har inte en central roll i den här studien (förutom i ett par enstaka tillfällen där detaljer förtydligas) eftersom studien fokuserar på individer som befinner sig i kriminella miljöer och inte myndigheternas arbete. Jag har också gjort fältarbete i många av de områden som benämns som "särskilt utsatta områden" och intervjuer med personer som bor och verkar i dessa områden.

Urval och kriterier

Kriterierna i urvalsprocessen var att intervjupersonerna skulle ha deltagit på ett call-in möte innan de tillfrågades om de ville delta i studien. Bedömningen gjordes att det var ett relevant kriterium, dels för att inte störa Sluta Skjuts arbete innan call-ins, och dels för att intervjupersonerna skulle ha deltagit på call-ins och således ha erfarenheter att dela med sig av. Inledningsvis fanns det en tanke om att inkludera fler intervjupersoner med erfarenheter av kriminella miljöer men som nödvändigtvis inte hade varit en del av GVI. Men eftersom syftet med den här studien framförallt är att bredda kunskapen kring hur man kan utveckla metoder för att stoppa skjutningar så valde jag att fokusera enbart på GVI-personer. Kompletterande intervjuer med personer som befinner sig i kriminella miljöer i eller utanför Malmö skulle säkert kunna bidra med breddad kunskap om skjutvapenvåld och därför vara värdefull i sig. Å andra sidan skulle sådana intervjuer inte kunna fokusera specifikt på metoder för att stoppa skjutvapenvåld på samma sätt som intervjuer med GVI-personer kan göra. Beslutet togs därefter att enbart inkludera GVI-personer i Malmö. En omfattande studie om skjutningar i kriminella miljöer som bygger på förstahandsmaterial och intervjuer med personer i kriminella miljöer har också nyligen publicerats av BRÅ (Jönsson & Nilsson 2019) och det ansågs därför vara av mindre värde att göra en liknande

studie. Vad den här studien tillför är framförallt upplevelser från personer som har direkt erfarenhet av GVI.

Inledningsvis var ambitionen att intervjua mellan 15–20 personer. Sammanlagt har ett 30-tal individer kallats till call-ins i Malmö, flera av dessa sitter just nu (december 2020) på häkte eller anstalt. Generellt sett är GVI-personer en svår grupp att rekrytera eftersom personerna efter sin kontakt med Frivården många gånger befinner sig i en kriminell miljö och på så sätt är svåra att identifiera och hitta. En annan starkt bidragande orsak till att inte fler intervjupersoner ingår i studien är covid-19 pandemin som decimerade antalet potentiella intervjupersoner, detta eftersom call-ins tvingades ställas in och flyttas fram till 2021, samt att Frivården införde besöksförbud.¹³ De flesta av de som tillfrågades var dock positivt inställda till att vara med.

Förhoppningen är att studien kan fungera som ett komplement till andra studier om skjutningar, samt till andra utvärderingar av Sluta Skjut (se. tex., Ivert, Mellgren och Nilsson 2020) och därtill bidra med information om hur GVI-personerna själva uppfattade call-in mötena och projektet Sluta Skjut. Sådan kunskap kan inte mätas i form av "evidence" eller i statistik eller siffror men intervjuer med GVI personer är minst lika viktig för att skapa förståelse för hur GVI har uppfattats av dem som piloten riktar sig mot och hur GVI fungerar i praktiken.

Intervjupersoner

Alla intervjupersoner i den här studien är män. Den yngsta personen var under intervjutillfället 20 år och den äldsta var 32 år. Alla intervjupersoner hade under studiens gång kontakt med Frivården och har tidigare varit dömda för brott (grova vapenbrott, olaga hot, olaga frihetsberövande, narkotikabrott, rån, etc.). Alla intervjupersoner är bosatta i Malmö och kommer från områden som polisen bedömt vara "särskilt utsatta områden" (tex., Lindängen, Rosengård, Seved).

En av deltagarna har barn och familj. I övriga fall så bor intervjupersonerna fortfarande hemma med sina föräldrar och syskon, eller i egen lägenhet. Några av intervjupersonerna har utländsk bakgrund, men inte alla. Nästan alla intervjupersoner berättade liknande bakgrundshistorier. Här handlar det ofta om

¹³ Förhoppningen är att intervjustudien ska fortsätta när det finns ett större urval av GVI-personer som har deltagit på call-ins.

att framhäva att det gick dåligt i skolan, att man skolkade och hängde med kompisar istället för att plugga. Att man tidigt kom i kontakt med ”fel personer” som visade hur man lätt kunde tjäna extra pengar genom att sälja narkotika, leverera paket (i flesta fall innehållande narkotika), eller att man såg upp till äldre killar som hade status. Några av de intervjuade berättar att de varit på flera behandlingshem (mot drogberoende) och särskilda boenden för unga.

De flesta har varit i kontakt med myndigheter tidigare (socialtjänsten, polisen, etc.). Alla intervjupersoner befinner sig i en process där de flesta sa att de var redo att sluta med kriminalitet men ingen hade vid intervjutillfället helt lämnat den kriminella miljön. Även om nästan alla lyfter fram att de ville hoppa av och sluta med kriminalitet så är det för tidigt att säga någonting om utfallet.

De flesta berättar att de har en god relation till sina föräldrar och nämner ofta familjemedlemmar som en motivation till att de vill sluta med kriminaliteten. Många säger att de har stöd från sina familjer och att deras syskon eller föräldrar upprepade gånger har försökt att få dem att sluta med kriminalitet. De flesta markerar tydligt att familjen inte är en del av deras ”dåliga val” och att de har dåligt samvete gentemot sina föräldrar för den stress och oro de utsätter dem för. På samma sätt pratar många om ”svarta pengar” (pengar som kommer från kriminella handlingar, tex. drogförsäljning) som något negativt och flyktigt och framhävde att ”svarta pengar” inte kan försörja en familj i all framtid eller är någonting som man är stolt över.

Några intervjupersoner är religiösa. Två intervjupersoner säger att religionen spelat en avgörande roll i deras liv och funderingar kring att lämna kriminaliteten.

Metodologiska övervägningar

Det finns alltid en risk med att förlita sig på enbart intervjumaterial. I alla intervjustudier finns det faror med att man till exempel tolkar materialet fel, att deltagare inte har varit öppna och ärliga, att de framhäver sig själva på ett visst sätt, eller att materialet bygger på enskilda individers berättelser. Å andra sidan kan kvalitativa intervjuer ge en unik inblick i en värld som annars är svår att få tillträde till. Intervjuer kan också ge kunskap om människors erfarenhet, tankar och upplevelser på ett sätt som statistik och frågeformulär inte kan förmedla och är därför viktig kunskap (Sjöberg & Wästerfors 2008).

I en av intervjuerna var det tydligt att personen i fråga inte ville tala i förtroende med mig. Svaren som gavs på mina frågor var vilseledande, undvikande och

uppfattades inte som ärliga (tex. intervjupersonen kunde svara på en fråga med en motfråga, eller svarade med ett skämt eller skratt och förlöjligande). Under analysarbetet gjorde jag därför bedömningen att inte inkludera den intervjun, förutom när det kommer till bakgrundsinformation. I övriga fall är min bedömning att alla intervjupersoner talade öppet och ärligt med mig om sina erfarenheter och att de deltog i studien för att de ville dela med sig om sina liv och sin vardag. Alla intervjupersoner gav sitt tillstånd att citeras i studien (förutom i ett stycke i en intervju där personen berättade om en handling han trodde kunde identifiera honom till platsen) men var mycket noga med att de ville vara anonyma och att läsare på något sätt inte kan härleda det som sägs till dem själva. Detaljerad information som kan leda till en viss person har därför genomgående tagits bort i studien.

Analys och bearbetning av material

Efter att intervjuerna transkriberades så har de kodats och därefter analyserats med en tematisk approach (Braun and Clarke 2006). En sådan ansats innebär att jag har gått igenom allt material och letat efter återkommande teman eller kopplingar i det transkriberade materialet. De teman som har plockats ut, och som är relevanta för studien, och som analyseras nedan är orsaksförklaringar till skjutningar, uppfattningar och berättelser om Sluta Skjuts interventioner, och hur intervjupersonerna själva pratar om kriminalitetsupphörande och möjligheter att hoppa av. I analysarbetet har det empiriska materialet jämförts med tidigare studier om GVI och relevanta teorier om vapenvåld, interventioner mot gäng, och kriminalitetsupphörande.

5. Den kriminella miljön i Malmö

Att förstå hur kriminella grupperingar fungerar inifrån är ett första steg i att kunna identifiera strategier eller stödsatser för att kunna bekämpa våld inom miljöerna (Tita 2007). Enligt polisens siffror finns det cirka 200 individer i Malmö som befinner sig i en kriminell miljö eller som kan kopplas till ett kriminellt nätverk (intervju med polis i Malmö, 2019). För att få en inblick i hur dessa miljöer fungerar i Malmö kommer det här kapitlet att fokusera på intervjupersonernas subjektiva berättelser och erfarenheter. Hur beskrivs miljön av intervjupersonerna? Hur pratar GVI-personer själva om skjutningar? Vilka förklaringsmodeller eller orsaker lyfter de själva fram för att förklara våld orsakat av skjutvapen?

En tidigare intervjustudie med personer från kriminella miljöer i Sverige som gjordes av Brå 2019 har visat att skjutvapenvåld fyller viktiga funktioner för individer som är en del av dem (Jönsson & Nilsson 2019). Brås intervjustudie visar att våld används som ett sätt att bygga upp sitt rykte och stärka sin position. Samtidigt används våld för att skydda sitt eget liv (ibid). På ett liknande sätt som i Brås intervjustudie, så visar även denna studie att vapen kan vara ett sätt att investera i sin kriminella karriär och i sitt eget rykte. Det kan till exempel handla om att få mer status och inflytande på den kriminella marknaden. I exemplet nedan bekräftas en liknande bild. Intervjupersonerna beskriver en verklighet kantad av flyktiga relationer, ett sökande efter pengar men också status och respekt. Samtidigt beskrivs en oglamorös tillvaro av rädsla, ensamhet och ångest. Psykisk ohälsa är centralt. Skjutningar beskrivs som ett händelseförlopp som har gått för långt. Ett annat tema som ofta nämndes i intervjuerna är våldet kryper ner i åldrarna och att lättillgängligheten av vapen har bidragit till att bråk, eller gräl, som för några år sedan hanterades på andra sätt numera istället kan inkludera skjutvapen (jfr. BRÅ 2019). Nedan sammanfattas intervjupersonernas egna erfarenheter.

Hur man hamnade snett

En av frågorna jag ställde till intervjupersonerna var att jag bad dem att berätta hur de hade kommit i kontakt med kriminaliteten, vad det var som lockade i dessa miljöer, och hur de själva beskrev sitt liv och sin vardag. Nästan alla intervjupersoner berättar samma historia. De pratar om hur de i ganska tidig ålder kommit i kontakt med äldre killar i deras bostadsområde som de såg upp till och som de respekterade. Intervjupersonerna säger att de började hänga i små kompisgäng, skolkade, sålde narkotiska och gradvis övergick deras kriminalitet till att handla om allt grövre brott. Några av de intervjuade säger att de hade problem i skolan och att de hade dragits till fel vänner. En annan person berättar att det var som "en bubbla", och menade att han inte ens reflekterade över att det han höll på med var kriminellt utan att det var så han och hans vänner umgicks. En intervjuperson berättar om hur han började sin kriminella livsstil:

Man kommer från trappen [porten där man bor]. Man kollar på de äldre och tänker: Fan jag vill också ha en sån bil eller guldkedja eller klocka. Men hur? Ja, man känner ju alla. Så man går fram till vem som helst och frågar, kan jag inte göra någonting? Jag kunde som 13 åring bara leverera en grej och så fick jag kanske 2 000 kronor. Det var så mycket pengar på den tiden, puh. Innan gick jag ut med 20 kronor varje dag som 13-åring. Och sen hade jag 2 000 kr i fickan. Det var fan, det här gick snabbt, alltså. 10 minuter, bara leverera en grej. Och sen 2 000 i fickan. Jag bara, jag vill ha mer!

Som intervjupersonen förklarar så säger de flesta att de, på ett ganska odramatiskt sätt, socialiserats in i kriminaliteten (snarare än rekryterats in). En annan person berättar en liknande historia. Han beskriver hur han snabbt blev bra på det han höll på med och ville fortsätta. Och ju äldre han blev, desto mer status fick han bland de yngre killarna:

Jag har bara gjort min grej. Jag har tänkt att jag vill göra om det för det var ju hur lätt som helst. Jag ville göra så flera gånger. Sen när man blivit äldre, 16 eller 17, då är man den som är den stora killen som yngre har kommit fram till. Folk respekterar en. Man kan tex ha många springpojkar eller drängar med andra ord. De drar in pengar till en. Man behöver inte röra ett skit. Det blir mycket sånt. Folk blir rädda för en.

Hans berättelse fortsätter:

Jag har sålt mycket. Jag hade en telefon 2015, en liten knarklur, sen 2015 till 2018, jag sålde 200 gram hasch om dagen, cirka 18 000. Så jag har gjort mycket pengar på droger men jag har också förlorat jättemycket pengar. Jag har hamnat i krig. Jag har varit tvungen att gå ut med skottsäker väst. Med plåtar och sånt där för Kalasjnikov-skott. Jag har gått tungt beväpnad.

Som beskrivs ovan är det flera som berättar liknande historier om hur de klättrat i den kriminella karriären. Man börjar som springpojke men när man själv blir äldre så får man status och respekt bland de yngre. Vad som sticker ut i intervjuerna är fokus på den individuella karriären och mindre fokus på gängtillhörighet. Beskrivet i nästa stycke av studien, visar det sig att ingen av de intervjuade anser sig tillhöra ett gäng i den bemärkelsen att man kände en gruppstillhörighet eller gruppidentitet. Snarare berättar intervjupersonerna om instabila relationer och konflikter inom gruppen snarare än mellan olika grupper. Detta är viktigt att lyfta fram eftersom själva begreppsdefinitionen av gäng och kriminella miljöer får konsekvenser för hur man förstår våld och skjutningar samt hur man går tillväga för att bekämpa den här typen av kriminalitet. Studien återkommer till detta längre ner men först kommer exempel ges på hur intervjupersonerna själva pratar om gäng, relationer och skiftande lojalitet.

Vad är en kriminell miljö? Instabila relationer

Samtliga intervjupersoner var skeptiska till att prata om "gängkriminalitet" i Malmö. Ingen av deltagarna anser sig tillhöra en gruppering eller ha en gängidentitet. Samtliga personer säger att de tillhörde olika kompisgäng eller "gatugäng" när de var yngre men kan inte identifiera sig med en specifik gruppstillhörighet. Det intervjupersonerna berättar, visar på att det inte finns "gäng" i Malmö i den bemärkelsen att man begår brott tillsammans eller har en gemensam tillhörighet eller identitet. En person säger att "man kan inte kalla oss gäng. Det är mer vänner. Vänner som har känt varandra hela livet". Dock är det inte så enkelt att definiera vad som är ett gäng eller inte och även om de intervjuade säger att de inte tillhör ett gäng så finns det ändå vissa komponenter som håller dem samman, tex bostadsområde, gemensamma vänner där vissa verkar ha mer status och inflytande än andra osv. Intervjupersonerna lyfter fram att det finns olika kompisgäng eller grupper som man umgås med mer eller mindre ofta. En person uttrycker det såhär:

Man är ett litet gäng. Men inte, man är liksom inte som Hells Angels som bär västar eller som kör krossar eller mopedar eller vad det nu är. Nej, det är ett par vänner som... man ser dem som en gruppering ju, alltså det är dem här från Ramels väg, man säger att det är de där från Lindängen eller det är dem från Nydala eller Holma eller Kroksbäck. Man vet. Alla vet exakt vilka alla är och varifrån de kommer ifrån.

Enligt de intervjuade är alltså bostadsområdet betydelsefullt i hur man såg på tex. tillhörighet. Ibland säger intervjupersonerna att vissa områden kan "klicka" och ibland så uppstår det "hat" mellan olika grupperingar. När frågan ställs om vad det är som gör att ett gäng klickar eller inte så svarar personen:

Kanske för att affärerna går bra eller...man klickar kanske inte som vänner, men för affärerna.

Som personen ovan framhåller så är det i stort sätt affärerna som styr kontakter mellan de olika grupperingarna. Att man skulle umgås med andra gäng eller på något sätt vara lojal mot andra grupper verkar inte förkomma:

Man vill hålla sig mer till dem man har känt hela livet. Man vet ju allt om dem, man känner dem och man vet. Men alltså andra människor...nej. Jag vet kanske vad han heter men knappt efternamnet. Men jag vet vart han bor och vad hans område är. Men inte mer. För man håller det bara till affärer.

Det som är anmärkningsvärt i berättelserna är att skjutvapenvåld enligt de intervjuade sker inom dessa olika grupperingar och mer sällan mellan olika grupperingar. De intervjuade beskriver hur vänner snabbt blir illojala mot varandra och att ens bästa kompis kan bli ens fiende. De intervjuade säger att konflikter ofta är kopplat till pengar eller att man går bakom ryggen på varandra. Ett bråk, som snabbt eskalerar, kan enligt flera intervjupersoner handla om att man anklagar någon för att ha stulit pengar eller för att någon har gjort "en fuling" tex. "snott en grej" från någon och anklagar någon annan för att prylen eller pengarna är borta. Det är vanligt att en till synes "liten sak" som att prata skit om någon eller gå bakom ryggen på någon snabbt kan "eldas upp" och infektera en relation.

Det räcker att någon snackar skit om någon eller det är nåt dåligt med affärerna. Varför pratar han skit fattar du? Jag ska gå och döda honom. Inget får förstöra mina affärer. Så pass är det.

En annan person berättar att lojalitet är "bullshit":

Det är ingen som är lojal. Jag var lojal mot min ex-vän i två år. Jag hade kunnat ta grejer som bara jag vet vad det finns, bara jag och han. Jag skulle kunna ta grejer som är värde flera miljoner men jag gjorde aldrig det. Sen förvann det lite vapen och sånt en tid. Jag misstänkte det var polisen som hade snott grejer eller nån som bor i gården. Så misstänkte han mig. Men jag har aldrig snott ett endaste gram. Den som är lojal får skit. Alla är falska mot varandra. Alla i Rosengård och i Malmö är falska mot varandra. Jättefalska. De kallar dig bror och brorsan men när du går därifrån så sägs det nåt annat helt och hållet.

Ovan ges en bild av en fragmenterad verklighet. Å ena sidan säger personerna att gruppen har viss betydelse men att relationerna inom gruppen snabbt kan skifta. En vän blir ens fiende över en "skitsak" eller "strunt" och intervjupersonerna säger att de inte litar på någon. Man står ensam. Å andra sidan begås brott i grupp (tex, rån och vissa mord som har begåtts i Malmö är också grupprelaterade) vilket motsäger att gäng inte alls förekommer. Vad intervjuerna visar är dock att förbindelserna inte är fasta utan flyktiga. Vad säger de intervjuade själva om just skjutningarna? I följande avsnitt ges några förklaringar.

Våldet har trappats upp och krupit ner i åldrarna

Alla intervjupersoner berättar att våldet i den kriminella miljön har trappats upp under senare år. Nästan alla säger att våldet har krupit ner i åldrarna och att unga killar i 15–16 års åldern är "de värsta". En person förklarar detta med att säga att yngre killar vill bli häftigare än sina kompisar. När jag frågar en intervjuperson varför han tror att våldet har trappats upp svarar han:

Det beror på folk, den ene vill bli häftigare än den andra. Det är inte särskilt stora anledningar, för tio år sen kunde man räkna ut varför nån blev skjuten på ett ungefär, folket visste vad du hade gjort. Men nu du kan bli skjuten för ingenting.

En annan person säger:

Ja, det är yngre. Jag ser inte upp till dem. Det finns vissa människor. De lever i en film helt enkelt. De lever inte i verkligheten. Jag respekterar inte nån bara för att de kanske har skjutit eller har status. Tvärtom jag respekterar inte den människan alls för den människan lever bara på status och sitt namn.

Det lyfts även fram att slagsmål har "dött ut" bland yngre killar, "går du och slår någon med händerna så blir alla helt chockade. Det har dött ut helt, det där med slagsmål". Personen berättar vidare att unga killar i 16 års åldern blir "peppade" av äldre killar att ta upp vapen och därför har den yngre generationen blivit "livsfarlig": Han berättar att äldre personer som unga killar ser upp till, utnyttjar situationen för att själva undgå straff:

Det är någon de ser upp till ju. Sen går han och gör sitt jobb och om han åker fast så han får tre till fyra års ungdomsvård och fängelse och så kommer han ut och då har han redan suttit av ett straff för mord. Det är de som är farliga. En äldre tänker att han har barn och att han har familj och inte ska det behöva gå så här långt. Men de små, de är som tickande bomber. De tycker det är överhäftigt att köra runt på en moped och skjuta på folk.

En annan intervjuperson säger att det finns en uppfattning bland yngre killar att de inte kan bli straffade för de brott de begår. Att begå brott innebär samtidigt att du flyttas fram i hierarkin och får mer status. Han berättar vidare att unga killar är väl medvetna om att det är så få som "åker dit" för bott och därför vågar de ta chansen:

Ingen får straff. Det är så få som åker fast. Så folk tar chansen och gör nåt och då så lyfts man ur hierarkin. Så ser det ju ut. För polisen har ju tagit fast några, men det är inte en bråkdel av de som borde sitta. Det står aldrig hur många man har misslyckats med. Det är bara att "han och han" har fått fängelse. Men hur många är det som inte har fått? Så folk räknar ut det, om inte han åkte fast, varför ska jag då åka fast? Om det hade varit så att folk hade börjat få de där livstidsdomarna, ja då hade ju folk undrat om de ska göra en onödig sak, om de få livstid. Men nu kan det vara så att någon har slagit dig, kanske gett dig en örfil, du går

hem och hämtar en pistol och skjuter han för du vet att du inte kommer att åka fast. Det är så få som åker fast.

Hur förklaras då skjutvapenvåld?

Intervjupersonerna ger flera olika svar på vad skjutningarna beror på. Svaren är ofta ambivalenta och ibland paradoxala och motsägelsefulla. Ibland verkar det som att de själva inte har en förklaring. I utdragen nedan blir det tydligt att bära vapen handlar om att bygga upp ett rykte inom den kriminella miljön eller i det område där man bor. Genom att bära vapen får man status och ett våldskapital. Samtidigt säger många intervjupersoner att det är rädsla som ligger bakom skjutningar. Intervjupersonerna säger att det sällan handlar om pengar, även om själva konflikten i botten är ett bråk om pengar.

Alltså jag vet inte [vad det beror på]. Det bara är så. Alla har problem. Alla har sina problem.

En annan person berättar:

Det har gått för långt. Innan, för längesen, när det var en stor konflikt så var det max att man skjuter någon i benet. Sen löste man det. Det var inte mycket avrättningar. Men nu har man avrättningar. Man skjuter för att döda. Inte för att varna.

En av de intervjuade lyfter fram att det kan börja med en till synes liten konflikt, "ett tjafs" som sedan snabbt eskalerar och, i värsta fall, leder till en skjutning. Samtidigt är det många som använder ordet "hat" för att förklara vad skjutningar kan bero på. I exemplet nedan berättar en intervjuperson hur han tolkar ett mord på en ung person i Malmö. Jag frågar honom om han tror att många konflikter handlar om pengar och narkotika. Han svarar:

Nej, det är hat. Ibland man gräver så djupt att man vet egentligen inte vad problemet är eller vart det kommer ifrån. Det är mer att folk hatar, det har blivit lite tjafs och sen kanske han har en vän och sen så ställer jag upp för han och så. Men ibland vet man inte ens vart problemet kommer ifrån. Sen är det mycket mord och sånt som sker i Malmö pga. makt. Men han 16-åringen som dog, [namn på plats], det handlade om droger "du får inte sälja här"

och sen var det tjafs. Många säger att han var oskyldig. Oskyldig och oskyldig, det beror på vad man tänker, men han var kriminell. Men han förtjänade inte att dö. ingen förtjänar att dö oavsett.

Det är flera som säger att skjutningar handlar om status, att få ett namn, ett rykte som skrämmer andra. En person säger:

Det handlar inte om pengar. Det handlar om status. Kanske nån erbjuder nån och så tänker de att de har en chans att få status nu. Och ett namn typ. Vissa kan bli poppade för 20000. Han går och skjuter nån och sen tänker han att jag får ett namn och nån kommer att tänka ”jag har skjutit nån och folk kommer bli rädda för mig”. De tänker att de vill ha makt. Eller status. Och har man makt så får man mer pengar. Det är mycket. Det är blandade känslor. Det är svårt. Och det är komplicerat. Och svårt att säga exakt vad det är. Det är mycket som pågår samtidigt.

Det är en ny tid. det är inte som innan.

Även om de intervjuade säger att någon kan bli skjuten över en "skitsak" som en följd av en förolämpning så är de flesta överens om att det ska "ha gått lång tid" innan någon tar upp ett vapen och riktar det mot någon annan. De beskriver att vapen är inget man tar till som första alternativ. Först försöker man lösa konflikten på ett "bra sätt" (här nämndes tex. medling, att familjen hjälper till eller att man försöker lösa konflikten själv). Men, som en intervjuperson beskriver "om inget alternativ fungerar, fan, då det finns inget val, jag går och hämtar pistolen och dödar honom. För att man är rädd". Enligt flera av de intervjuade så handlar skjutningar även om att personen känner sig hotad, pressad eller stressad. En person illustrerar:

Många som har dött av det. Känner sig hotade...vad ska jag göra? Vad ska jag göra? Pressade, pressade, pressade. Sen går du och hämtar pistolen. Det är inte det första valet man tänker på, det är det jag vill komma fram till.

Det finns ju en linje som man., alltså förstår du, jag går inte över den linjen. Jag sätter inte mig i sån fara att jag ska döda nån eller bli dödad. Det är, jag har varit där om jag ska va helt ärlig. Jag har varit där när jag var 16 eller 17 år. Självt varit en fara för att dö och jag har själv velat döda någon. Men sen föll jag tillbaka, det är inte värt det.

Rädsla och ohälsa

Alla intervjupersoner nämner att de har varit rädda flera gånger som en följd av sitt kriminella liv. Flera av dem har blivit hotade och berättar att deras liv ger upphov till stora påfrestningar i form av stress och press. En intervjuperson berättar om sina sömnproblem och beskriver hur han går runt i sin lägenhet och tittar ut genom fönstret om nätterna. Han berättar att så fort en bil kör förbi, eller när han hör ett ljud, så får han panik. Under intervjun återkommer han flera gånger till den stress han upplever i sitt hem:

Jag mår inte bra. Jag tänker mycket och jag kollar vad som händer. Jag aktar [mig]. Jag kollar. Jag kan försvara mig. Men jag kollar hela tiden mot fönstret och ut mot balkongen., Jag har gjort mycket innan. Så man vet aldrig.

En annan person berättar om sina erfarenheter av rädsla och hot och hur han "alltid är beredd" ifall något oväntat skulle ske:

Jag var beväpnad varje dag, jag gick runt med två olika vapen. Jag hade 4 magasin på mig, i fall en var tom så kunde jag stoppa in den andra snabbt. Jag var rädd att skjuta [rädd för att skjuta någon annan eller själv bli skjuten].. Jag var rädd för jag visste att de personerna var också beväpnade. Men det är löst nu. Men man måste alltid ha ett vapen nån stans i närheten så fort något händer.

Det är flera av de intervjuade har förlorat vänner eller personer de känt till, i skottlossningar. Dessa erfarenheter har påverkat dem mycket:

Jag har många hemska minnen. Jag har sett en bli ihjälskjuten. Det var i [namn på plats] år X, jag såg det framför mina ögon.

Jag stod på balkongen. Jag springer ner. Han var helt blodig. Han blev blek direkt efter två eller tre minuter.

[...] Jag fick flashbacks. Massa skott. Bröstet var helt öppet. Alltså det var så himla hemskt. Han var helt livlös. [...] Han var helt livlös. Det var hemskt. Men det kändes som att jag inte kände nåt den dagen. Jag fick rysningar i början men tänkte att vad ska jag göra. [...] vi blev förhörda av polisen i flera timmar.

Flera betonar att man blir härdad av att leva i en miljö där man förlorat personer man känner till eller närstående. En person berättar om hur det har påverkat honom:

Ibland så dagdrömmer jag jättemycket. Det är ju mycket stress och sånt men när man väl har gått igenom mycket skit så känns det inte längre. I början var det mycket sånt med krig och sånt, hjärtat pumpade hela tiden. Jag tänkte hela tiden att jag måste skjuta nån, jag måste skjuta nån. Om jag är tvungen, hur kommer det att kännas och hur kommer det att va? Jag ville inte men ibland var jag tvungen att vara beredd alltså. Jag är ingen hemsk människa men jag har varit kriminell. Ibland har jag inte vilja skapa problemen men problemen har kommit till mig och backar man och sånt så är man tex en mes eller en tönt. Så blir det mer så att. Och då är det ingen som tror på en. Och då måste man göra någonting tillbaka. Folk tar avstånd om han inte är tyst. Så man står för sig själv.

En annan person säger att han inte kan få bort minnet av en bild på en ung kille som hade blivit skjuten.

Som han X-åringen [...] som dog i [namn på plats] vid busshållplatsen [är], han dog fel. Det var fel person som dog. Det var en annan kille som stod där bredvid som hade samma jacka och han kollade på, han såg allt. Det var så: han vände sig om och så "pang", "pang", "pang", och sen drog han. Och den killen som skulle dö han springer ner och tar sin telefon och tar ett foto på killen. Jag har sett bilden. Han är skjuten i pannan. Kulan penetrerade allt och det var riktigt hemskt och han dog två veckor efter det. Det där var jättehemskt.

Relationer till våld och vapen

För individer som rör sig i den kriminella miljön verkar vapen finnas ganska lättillgängligt. Några av de intervjuade berättar att de var barn första gången de kom i kontakt med ett vapen. En intervjuperson, berättar att han brukade ”skjuta i garaget” när han var liten (i ett stort garage med många bilar i ett bostadsområde). En annan person berättar att det är lika enkelt att köpa ett vapen i Malmö som det är att köpa en mobiltelefon. Alla deltagare berättar om man vill få tag på ett vapen i Malmö, så är det ganska enkelt att hitta ett. Vapen uppfattas inte som något ovanligt eller svårtillgängligt. En person säger:

Jag har alltid gillat vapen som hobby. Inte för att skjuta på nån. Det var roligt innan när vi var yngre och gick ner i garaget och sköt på pantflaskor och sånt. Jag tyckte det var roligt. Det låter konstigt. Men jag har växt upp så.

Maskulinitet och ideal

Maskulinitet är inte fokus i den här studien men eftersom det är ett tema som sticker ut i nästan alla intervjuer är det ändå viktigt att nämna normer om maskulinitet. När man läser igenom de intervjuer som genomfördes är det svårt att blunda för de ideal som intervjupersonerna lyfter fram. I alla intervjuer förekommer det beskrivningar och föreställningar om mäns maskulinitet kopplat till vapen, spänning och våld. Indirekt framkommer det beskrivningar på hur man ska vara som man och det är ett visst ideal som reproduceras. Nedan beskrivning är ett vanligt narrativ som ofta återkom i intervjuerna:

Vissa människor de påverkas av låtar, musikvideos och sånt. Chicago. Det finns många rappare där och det är 700 skjutningar om året och de rappar om det men det är bara en musikvideo. Det är också mycket nu med svensk hiphop och så där det är mycket om knark och vapen. Så folk knarkar samtidigt här också i Sverige. Det är många som missbrukar Jag hörde en gång min lillebror, han lyssnade på en låt från Stockholm och han sa till mig, vad är hasch? Jag tänkte att vad fan ska jag svara på det? Helt seriöst. Man kan inte säga till honom att lyssna inte på den låten för förr eller senare kommer hans vänner och de lyssnar på den låten. De är små. Och de lyssnar på låtar och ser musikvideos

med halvnakna tjejer och droger och jointar och kokain och vapen. De lär sig typ så.

Som beskrivs ovan, så är det många som ofta återkommer till subkulturer som en viss typ av rapmusik där droger och vapen romantiseras. Utan att gå in i vidare detaljer i just den här studien så är detta ett tema som framkommer i intervjuerna.

Sammanfattande kommentarer

I avsnittet ovan ges en inblick i hur den kriminella miljön förklaras av de intervjuade. Alla intervjupersoner ger en liknande bild. De kom i kontakt med kriminalitet redan som unga pojkar. Själva socialiseringsprocessen beskrivs som odramatisk, man ville tjäna snabba pengar, få status och vara lika cool som de äldre killarna. Det beskrivs att det är ganska enkelt att skaffa sig en kriminell karriär i Malmö och man kan ganska snabbt klättra uppåt på stegen, tjäna pengar, få egna springpojkar, och mer status.

Berättelserna som intervjupersonerna ger bekräftar bilden om att det inte finns "kriminella gäng" i Malmö i den bemärkelsen att det saknas tydliga ledargestalter, gruppidentitet eller gemensamma symboler som håller dem samman. Det finns individer inom miljöerna som verkar ha mer makt och status men dessa relationer verkar vara flyktiga. Det framkommer också att det är ovanligt att konflikter sker mellan två gäng. Snarare är bråk och konflikter ofta kopplat till affärer och bråk mellan individer. Ett bråk uppstår många gånger när någon ansågs vara illojal, ens kompis har snott någonting eller går bakom ryggen. Man känner sig sviken eller kränkt. Konflikter är därför vanligare inom ens egen kompisgrupp och många nämner att de inte litar på sina kompisar, speciellt inte de som varit man varit vän med sedan barnsben. Det är många som pratar om ensamhet och splittrade relationer. Att man inte kan lita på någon.

Skjutningar förklaras med att det har skett en normförskjutning inom den kriminella miljön (se även Brås rapport från 2019 som tar upp samma tema). Det har blivit en statusgrej att ha ett vapen, det är lätt att få tag på ett vapen i Malmö, och de intervjuade säger att vapen blir vanligare bland unga. De lyfter fram att konflikter som tidigare kunde lösas på ett mindre dramatiskt sätt numera löses med hot om att döda någon. Samtidigt säger de intervjuade att skjutningar är "sista utvägen". Våldet har således trappats upp i både retoriken och i praktiken. Detta beskrivs som påfrestande och stressande. Intervjupersonerna säger att de

tror att skjutningarna i stor del beror på att man känner sig hotad och är rädd för sitt eget liv. Intervjuerna visar också att gruppsyck spelar en roll.

Alla förutom en intervjuperson tog specifikt upp psykisk ohälsa och berättar att de lever med känslor som ångest, stress och oro. De säger också att de upplever hot eller känner sig rädda för vad som kan hända dem och deras egen familj.

6. Möjligheter att lämna en kriminell miljö

Ett centralt tema i alla intervjuer var GVI-personernas uttalade vilja att lägga det kriminella livet bakom sig och hur de ser på sina egna möjligheter att hoppa av. De senaste åren har Malmö Stad upplevt ett större intresse för avhopparverksamhet. År 2019 och 2020 var det runt 75 personer som kontaktade avhopparverksamheten i Malmö vilket var en ökning med cirka 20 personer i jämförelse med 2017 och 2018.¹⁴ Om det ökade trycket på avhopparverksamheten beror på Sluta Skjut eller andra samhällsförändringar är svårt att veta. I hela landet verkar det dock finnas tendenser på att fler personer inom kriminella nätverk söker sig till avhopparverksamheter. Trots att många i studien säger att de vill lämna den kriminella miljön och starta ett nytt liv så upplever de intervjuade att det känns svårt att hoppa av.

Att vilja hoppa av och börja om

Som nämnt i tidigare kapitel finns det många olika anledningar till att en person vill hoppa av. Det kan handla om att man blir äldre, har varit med om traumatiska upplevelser, konfronterats med polis eller tvingats stå till svars för sina handlingar. De flesta personer som lämnar en kriminell miljö gör det efter att de har nått någon form av vändpunkt, då en person upplever att han eller hon har fått nog av den kriminella tillvaron och dess konsekvenser och bestämmer sig för att gå vidare. Det handlar ofta om en lång process där flera orsaker sammanfaller. Det senare är generellt sett fallet i de intervjuer som genomförts för den här studien. Här bör det understrykas att de personer som säger att de vill hoppa av fortfarande är mitt i en process och alltså inte har "lyckats" än. Till skillnad från många andra studier som undersökt kriminalitetsupphörande och som ofta bygger på information från ex-kriminella så är GVI-personerna formellt inte i en avhopparprocess. Det är alltså för tidigt att säga något om de kommer att lyckas lämna sitt kriminella förflutna eller inte.

¹⁴ Kommentar från Malmö Stad på Brås presskonferens om Sluta Skjuts processutvärdering, november 2020.

De som vid intervjutillfället berättade att de hade bestämt sig för att hoppa av lyfte fram kritiska upplevelser eller tidpunkter i deras liv som de påstår har haft en avgörande betydelse. En av de intervjuade säger att för honom kom vändpunkten när han satt på anstalt:

Jag satt i sommar i [namn på anstalt] och tänkte att jag pallar inte mer. Jag tröttnade. De finns de som inte tröttnar. De är giriga. Men girigheten tar dig så antingen blir du ihjälskjuten eller så tar polisen dig.

En annan intervjuperson berättar om en liknande erfarenhet. Han var 17 år när han häktades för första gången. Tiden i häktet beskriver han som väldigt jobbig. Han talar om ångest, de jobbiga tankarna och förklarar att han mår väldigt dåligt. Han berättar att det var då han bestämde sig:

När jag satt häktad. Det var det absolut värsta. Jag tänkte: vad fan är det jag håller på med. Är det värt det? Jag kan inte få träffa min mamma, jag kan inte få träffa min familj. Sitta här själv i ett rum. Är det värt det? Såna tankar? [...]. Det är jobbigt ju. Men man vill ju inte hamna där igen. som sagt.

Samma kille berättar att han en kort tid efter han suttit häktad "trillade dit" igen. Orsaken till återfall berodde på problem med sin dåvarande flickvän. Nu, några år senare, säger han att han är redo för att börja ett nytt liv.

En annan person säger:

Jag ville inte tex att min mamma ska få ett samtal "din son är på akuten och han svävar mellan liv och död".

En av de intervjuade som suttit av ett straff på en anstalt berättar att hans vändpunkt kom när han under tiden på anstalten läste koranen och fick en religiös övertygelse:

Jag läste jättemycket, det var som att det kom från Gud. Det kändes så. Jag tänkte som så att jag har fått min chans. Jag har haft tur många gånger i livet och varit nära döden två gånger. Jag

tänkte att jag kunde ha dött. Sen var jag med om en skottlossning en gång också. Jag har haft mycket tur så jag tänkte när jag väl får chansen, då är det bäst att ta den.

Samtidigt är det flera personer som lyfter fram ålder som en slags vändpunkt och som säger att de är för gamla för att "hålla på med kriminalitet" och därför vill lämna den kriminella miljön. Andra känner påtryckningar från sina familjer och vil börja ta ansvar på ett mer lagligt vis:

Min mamma tar inte emot svarta pengar. Det är typ, vad ska man säga, det är en regel i Islam att man får inte mätta familjen med det, om du själv har svarta pengar, så kommer det hända nåt, det är alltid så med svarta pengar. Mamma har alltid sagt det att svarta pengar kommer och går och tillslut försvinner de. Ingen har någonsin lyckats med bara svarta pengar och lyckats tills man är typ 40. Det är omöjligt. El Chapo tex. en av världens största knarkkungar och Pablo Escobar, han blev så girig han ville bli president. Kanske nån har sparat flera miljoner tills de är 30 år men förr eller senare kommer de antingen att dö eller hamna i fängelse och förlora allt. Svarta pengar är ren otur. Så det är en stor synd för mig att jag mättade familjen med svarta pengar men jag vill inte ha med de pengarna att göra. Jag vill börja om på nytt helt enkelt.

Relationer till myndigheter

Alla intervjupersoner har lång erfarenhet av myndigheter. Flera av dem har till exempel varit i kontakt med Frivården och Socialtjänsten upprepade gånger. Några intervjupersoner har suttit på anstalt, ungdomshem och/eller behandlingshem. Att vara i kontakt med myndigheter är därför inget nytt eller främmande för intervjupersonerna. Några berättar att de har haft positiva erfarenheter med lokalpoliser i sitt bostadsområde medan andra berättar att de haft dåliga erfarenheter av polisen. När de kallas till call-ins är de alltså inte främmande för myndigheterna och deras arbete. Det verkar som att polisen ses som en gemensam fiende till de kriminella, samtidigt som de också framhåller att många enskilda personer på myndigheter har varit hjälpsamma och stöttande flera gånger tidigare:

Jag har fått mycket stöd på vägen, stöd från frivården och socialtjänsten. Mycket. Och från familjen och allt. Jag försöker, jag har precis kommit tillbaka från behandlingshem, så vi får se.

Det verkar också finnas en stark norm att inte tala om sina medbrottslingar under några omständigheter och situationer och att detta var kopplat till huruvida man "hoppar av på rätt sätt" eller "hoppar av på fel sätt".

Att hoppa av på rätt sätt

Personer som vill lämna en kriminell miljö beskriver det som en process som är allt annat än lätt. I intervjuerna lyfts det fram att det är svårt att hoppa av "på rätt sätt". Intervjupersonerna säger att många som hoppar av "på fel sätt" utsätter sig själva och sin familj för fara. En person säger:

Det är många som hoppar av på fel sätt. De golar till polisen, de kan gola i rättegången och sen får de skyddad identitet och skyddat boende av polisen. Men det är fel. De utsätter sig och sin familj för fara. Du kan hitta en kille med skyddad identitet. Världen är liten. Och Sverige är jättelitet. En procent av världen. Så det är fel. Man kan hoppa av på ett finare sätt.

Flera av de jag intervjuar nämner att "Sverige är ett litet land" och att det är lätt att söka upp en person med skyddad identitet. När jag frågar en intervjuperson om det är möjligt att lämna en kriminell miljö utan att behöva vara rädd för sin familjs eller sin egen säkerhet, säger han:

Så som jag gör. Jag säger bara jag väljer att hoppa av kriminaliteten. Jag lämnar inga namn till polisen. Jag säger ingenting. Jag vill få hjälp men jag vill inte sätta dit någon annan. Jag tänker långsiktigt, jag vill inte förstöra för någon annan.

Det lyfts även fram att det är svårt att lyckas att lämna en kriminell livsstil om man bor kvar i samma stad. Det finns en rädsla för "hat" från bekanta och att man ska bli igenkänd, vilket försvårar chansen att lyckas:

Bor jag kvar här så kommer jag att få hat och blickar och sånt. Kanske komma in på den kriminella banan igen. Jag är en sän

människa som inte är tyst om nån hotar mig. Så jag kommer att gå runt beväpnad och vänta och om den som hatar inte skjuter först, så skjuter jag.

Framtidstvivels

Nästan alla intervjupersoner säger att de är nervösa och oroliga inför framtiden. De berättar att kriminaliteten har varit en del av deras livsstil sedan barnsben och är osäkra för vad det innebär att leva ett "normalt" liv. Det finns också en oro bland de intervjuade att behöva bryta upp med sina vänner och flytta från det bostadsområde där man växt upp. Att börja om och skapa sig en helt ny livsstil i en annan stad upplevs som skrämmande och svårt. Intervjupersonerna säger att de aldrig har varit en del av samhället och det är i många fall uppenbart att de ifrågasätter huruvida de skulle klara av en nystart. En person uttrycker det såhär:

Man är nervös ju. Alltså inte nervös men man är lite orolig vad som kommer att hända och vad man kommer att möta. Jag har aldrig varit en del av det här [samhället] om du förstår vad jag menar. Det är någonting nytt för mig, det är klart man blir ju lite: vad kommer att hända och hur kommer det att se ut... kommer jag att klara det?

En annan person säger:

Det har ju varit min livsstil sen jag var liten. Det är det enklaste, att falla tillbaka. Enklare än att kliva in i samhället. Alla människor tar ju den lätta vägen. Men som sagt, jag försöker i alla fall allt jag kan, för att ta mig in i samhället och försöka starta upp ett riktigt liv.

En av intervjupersonerna berättar att han känner sig för gammal för att hålla på med kriminalitet och längtar efter ett normalt "Svenssonliv" med familj, kanske barn, och ett vanligt jobb:

Alltså ha ett riktigt jobb och sånt. Kunna betala själv. Skatt. Faktura. Allt sånt. Kunna bo själv. Starta ett eget liv. Ha en familj kanske. Gifta sig. Skaffa barn. Inte bara sitta hemma och att

mamma ska plocka upp strumporna. Det funkade inte så. Man är inte liten längre.

För en person känns det främmande att ens tänka tanken på ett annat liv:

Det känns konstigt, men förr eller senare så måste jag bli normal, med andra ord Svenssonlivet, det är rena djungeln där ute. Jag måste leva som en normal människa. Ett vanligt liv. Jobba. Jag vill börja bygga upp mig själv. Sen skaffa familj. Vara laglig. Egna pengar. Pengarna är borta. Jag skickade allt till [land] till min mormor, visar och kusiner. För de har det dåligt med ekonomin.

Förebilder

Förebilder lyfts fram av de som intervjuades som väldigt betydelsefullt. Många berättar att de önskar att de hade haft en positiv förebild som kunnat påverka dem innan det "gick för långt". Här nämner alla intervjupersoner ungefär samma sak, att en förebild måste vara en person som har erfarenheter som de själva kan relatera till. En av de intervjuade säger att det inte hjälper att en socialarbetare är snäll och vänligt inställd eller att en områdespolis har goda relationer med ungdomar. Flera intervjupersoner lyfter fram att de skulle lita på en person med ett kriminellt förflutet som har lyckats ta sig bort från den tillvaron. En sådan förebild skulle kunna dela med sig av sina erfarenheter och berätta hur man tar sig ur kriminaliteten. Flera personer säger att de själva vill hjälpa andra unga kriminella i framtiden.¹⁵ En intervjuperson berättar:

Ungdomar behöver hjälp innan de blir...[kriminella]. Innan kunde Socialtjänsten komma och prata med ungdomar som går i nian men nu måste man göra det med ungdomar som går i fyran. Det är det som är sjukt. Alltså de måste verkligen göra det. Gå till utpekade skolor. Inte alla skolor, Malmö slösar tid och pengar genom att gå till alla skolor. De borde gå enbart till Utpekade skolor. Gå och snacka med de yngre. Ge dem tips, påminna dem om vad de vill bli när de blir stora. Vissa vet kanske

¹⁵ Detta är ett vanligt uttalande i många studier som handlar om ex-kriminella och kriminalitetsupphörande.

inte det. Jag ville bli polis när jag var yngre.. Jag tänkte även på att bli pilot och brandman. Men det går tyvärr inte nu. Nu vill jag jobba med ungdomar. Assistent eller så. Men jag vet inte om jag får för jag har belastningsregister. Grova brott.

Sammanfattande kommentarer

Forskning har visat att det är svårt att lämna en kriminell livsstil och att det finns en stor risk för återfall. Intervjupersonerna i den här studien bekräftar mycket av den bilden. I studien framkommer det att intervjupersonerna känner en stor oro inför ovissheten kring framtiden, att behöva flytta till en ny stad, skaffa sig en ny identitet och anpassa sig till ett "normalt" liv. Många säger att de aldrig hade varit en del av ett sedvanligt samhälle och vet inte vad det innebär att ha ett jobb, gå i skolan, eller att försörja en familj.

Alla intervju personer berättar att de känner det stöd de önskar från myndigheter för att klara av processen att hoppa av. Samtidigt säger alla intervju personer att beslutet måste komma inifrån. Flera har upplevt ett ögonblick då de bestämt sig för att lämna kriminaliteten. För en stor del, kom vändpunkten när de satt i häkte eller på anstalt och när de började ifrågasätta sina egna livsval.

I vissa intervjuer finns en uttalad rädsla för att bryta upp från den livsstil man är van vid och inför det faktum att man kanske skulle förlora sina kompisar eller bli straffad för sina val. Här nämns till exempel rädsla för att bli identifierad även om man lever under skyddad identitet och rädslan för att ens familj ska bli hotad om man bestämmer sig för att hoppa av.

7. Upplevelser av Sluta Skjut

Vad har intervjupersonerna för upplevelser av Sluta Skjut? Hur uppfattar de myndigheternas insatser och hur tolkas budskapet som GVI förmedlar? Det här avsnittet kommer att redogöra för hur deltagarna uppfattar Sluta Skjut och beskriva hur de själva pratar kring myndigheternas arbete. Eftersom det här är intervjupersonernas egna berättelser om Sluta Skjut är det viktigt att komma ihåg att det är subjektiva beskrivningar som lyfts fram. Även om de intervjuades erfarenheter inte kan mäta effekten av GVI är det viktigt att få en uppfattning om hur deltagarna beskriver Sluta Skjut.

Alla intervjupersoner känner till Sluta Skjut och har deltagit på call-ins. Det finns dock olika uppfattningar om vad Sluta Skjut egentligen handlar om och många intervjupersoner ifrågasätter varför just de har kommit i kontakt med Sluta Skjut. En intervjuperson berättar att han först hade läst om Sluta Skjut i media. En annan person säger att han fick informationen via Frivården. Alla tillfrågade säger att de är positivt inställda till Sluta Skjut generellt och att de har fått mer information om vart man kan vända sig om man vill hoppa av. De intervjuade upplever att det pratas mer om kriminella gäng och skjutningar i media sedan Sluta Skjut initierades. Samtidigt är intervjupersonerna inte helt övertygade om huruvida Sluta Skjut kan stoppa våldet inom kriminella miljöer.

Det som lyfts fram i positiv bemärkelse är den hjälp som Sluta Skjut kan erbjuda via avhopparverksamheten. En person uttrycker det såhär:

Sluta Skjut gav mig lite hopp. Det fanns en av flera tusen i mängden som tänkte på en. Om man verkligen vill hoppa av och får lite hjälp med en möjlighet eller en chans så tar man den. Men man tänker, hur ska jag hoppa av, bara så? Vad ska jag göra? Så jag pallar inte gå till arbetsförmedlingen, jag pallar inte det, eller det. Men det är som det är. jag tackar Gud att jag fick den möjligheten.

Intervjuare: Så det var genom Sluta Skjut som du ändå fick möjligheten?

Typ ja, Frivården och Sluta Skjut. Det var genom Frivården vi snackade om det och jag frågade kan jag inte få hjälp med lägenhet eller nåt för jag vill flytta och sluta med allt. Sen ringde de soc. och så ringde de till Konsultationsteamet. Och de gav mig en seriös chans.

Flera berättar att call-ins mötena har gett starka intryck. En person har starka minnen från ett call-in där han hade lyssnat på en sjuksköterska som berättade om skjutningarna i Malmö. Han berättar även att han hade träffat polischefen och att det hade känts som att det var på allvar. Som svar på frågan vad det var som är positivt med Sluta Skjut svarar han:

Ja, hela projektet faktiskt. Det är bra att man tar upp sånt här. Allt de gjorde tyckte jag var bra, det med sjuksköterskan [som medverkar på call-ins], de som kom och sen där nere när man fick träffa Sitenius, polischefen som berättade olika grejer. Han gick fram och tillbaka och vi satt där och lyssnade.

Några intervjupersoner är mindre positivt inställda till projektet och säger att det inte har en avgörande betydelse för huruvida en person kommer att lämna kriminella miljöer eller inte. En person uttrycker sig såhär:

Alltså om jag ska vara helt ärlig med vad jag tror. Vill man hoppa av då krävs inte det programmet. Det programmet är för svaga människor som tex är jätterädda för att hoppa av. Till exempel så går de dit och försöker skaffa hjälp och vill hoppa av. Men i mitt sätt att se på det så vill du inte hoppa av så kan ingen hjälpa dig.

För vissa intervjupersoner är det inte helt klart vad Sluta Skjut verkligen handlar om och de blandar ihop Sluta Skjut med Operation Rimfrost; en polissatsning som pågick parallellt med Sluta Skjut:

Alltså det var ju vettigt det de sa ju...[på call-ins]. Den här operation rimfrost har ju gjort susen. För alltså ingen skjuter ju varann nu och det har gett effekt och jag är ändå glad alltså. Med tanke på att de har gjort så många operationer ju, Olivia, och så,

men det har inte varit sån effekt. Detta här har verkligen känts av alltså.

En annan person säger:

Det är bullshit. De gör detta bara för att folket ska känna sig trygga. De tar poliser från hela Sverige hit bara för att folket ska känna sig trygga, det hjälper inte.

Call-ins

Det finns delade meningar om hur de intervjuade uppfattar call-ins. Många berättar att de kände sig "tvingade" att gå på mötet och betonar att de inte var där av fri vilja. Eftersom GVI-personerna inte självmant deltar på call-ins är det inte överraskande att många ifrågasätter varför just de hade blivit utvalda av polisen till att delta på call-ins. En person är tydlig med att han inte "passade in" på mötet eftersom han inte anser sig själv ha en ledarposition (någon med status inom den kriminella miljön). Även om han säger att det har cirkulerat vapen i hans närmiljö påstår han själv att han aldrig använt vapen eller ens varit nära att plocka upp ett vapen. Han berättar att han istället visste många personer som borde ha varit där "som är mer kriminella". En annan person berättar att gjorde som han blev tillsagd:

Alltså jag tycker inte särskilt mycket, jag bara gör som jag blir tillsagd. Om jag inte går kan det bli en påföljd och två veckor i häkte och jag pallar inte åka in. Lika bra att bara sitta och lyssna.

Ett call-in samlar mellan 10–15 personer från hela Malmö på ett och samma möte. Det innebär att personer som känner till varandra sedan tidigare kan hamna runt samma bord. En intervjuperson berättar att han tyckte det var jobbigt att sitta i samma rum som en person han var osams med. Han förklarar:

Det var en på mötet, jag ville dra ut hans ögon. Jag ville slå ihjäl honom. Jag var kriminell på den tiden. Jag undrade hur han hade fått så mycket luft på bara några månader men sen tänkte jag "skit samma".

Det är flera personer som säger att de under mötet fokuserade mer på de andra som var där än på själva budskapet. En av de intervjuade berättar att han kände igen nästan alla som satt på informationsmötet. Detta uppfattades som märkligt. Det framkommer tydligt i materialet att det är mycket känslor som kopplades till just call-ins. En person säger:

Så kommer jag in och så ser jag ett stort bord, ett konferensbord. Och så ser jag 12, 13 kriminella sitta runt bordet. Och jag känner alla förutom två, tre stycken. Jag vet att "han hatar han", och "han hatar han", och tänkte att "vafan sysslar ni med"? Det hjälper inte att ni ska komma till dem och säga att dom ska sluta skjuta. Det var bara rena rama bullshiten tycker jag.

Det finns många åsikter kopplat till call-ins. Några har blandade känslor och upplevelser:

Ja, det var både bra och dåligt. Det var bra det dom sa. Men ungefär hälften av de som sitter där, eller 2/3, gick dit bara för att de måste. Men jag tyckte att det var bra faktiskt. Men att sätta in nio yrkeskriminella från olika områden som polisen säger, det är inte så bra, för det är ju inte alla som gillar varandra ju.

En annan person berättar att han upplevde skam inför att behöva sitta på ett möte och konfronteras med myndigheter. När jag ber honom utveckla svaret säger han:

Kanske lite skam att behöva gå på ett sånt möte, varför väljer de mig å så va. När man satte sig där, så var det nästan bara vänner som också satt där.

En person berättar att han hade svårt att fokusera på budskapet eftersom han hade haft en konflikt med en person som satt i samma rum:

Jag kände igen alla som var där. Alla visste vem alla var. Men, det var, det var det enda som var dåligt. Att två stycken har något emot varandra sitter i samma rum. Och sen en annan kille och jag som också har haft någonting uppe i luften med. Det blir ju,

det blir dålig energi eller hur ska jag säga det? Ja fokus faller från dem som ska berätta någonting för man koncentrerar sig bara den andre som är där.

Polischefens roll

Även om det finns delade uppfattningar om hur det var att sitta i ett rum tillsammans med personer de haft ett dåligt förflutet med, så säger nästan alla att call-ins berörde dem. Framförallt lyfts det fram att det var polischefen som påverkat mest. Detta, enligt intervjupersonerna, berodde på att polischefen markerat att han visste vad de hade gjort trots att de inte blivit gripna av polisen, men utan att anklaga någon offentligt. Intervju-utdraget nedan beskriver detta:

Alla satt på en rad sådär va, och så kollade han [polischefen] på oss. Där satt olika människor från olika ställen [grupper], han gick fram och tillbaka, han berättade om allting, ”det är dåligt med det och det” och ”alla skjutningar och så”, och han sa grejer som han visste. Han gick förbi nån kille och kollade honom i ögonen och sa ”det är inte bra att man spränger sådär”. Man vet att han visste.

Intervjuare: han visade det men utan att anklaga någon?

Ja, precis, men han vet, han skickade nån vibe till någon att han vet vad han håller på med sen till en annan någon annat och det var som att han visste, men lugna ner er annars tar vi er, det var så typ.

Intervjuare: Och för dig som satt där då, kände du igen det, att när han tittade på någon så visste du också att den personen hade gjort det?

Ja, exakt så. Så han markerade att han vet men att det finns inga bevis men... alltså lugn typ.

En annan person nämner även han, att just polischefen påverkat honom mest. Han säger:

Alltså han själva chefen han var lite vulgär om man får säga så. Men han har rätt. Han blir ju arg ju. Hela pressen hamnar på han eftersom han är chefen. Han sa han känner alla här och om vi inte kände honom så visste han redan vem vi är och så.

Lokalsamhällets roll

Förutom att polischefens agerande på mötet verkar ha påverkat intervjupersonerna säger alla deltagare att de även påverkats av berättelserna från lokalsamhället. Alla återger till exempel berättelsen om en mamma som hade förlorat sin son:

Det var synd att sitta och lyssna på föräldern vars barn hade dött och man blev lite ledsen.

Många betonar att budskapet på call-in egentligen inte är någonting nytt. Flera säger att de hört snarlika historier förut och känner igen retoriken:

Vi satt först. Det kom folk från sjukvården och de visade bilder på hur det kan se ut och vad som kan göras. Och sen gick vi in på annat. Då kom det folk från olika fritidsgårdar och lite så. Alltså jag vet inte. För min del, det som de sa det har jag redan haft i huvudet. För några var det kanske nåt nytt. Men allt det de sa är logiskt, det är så det ska vara, är du inte efterbliven så fattar du ju, men sen är det, eller det finns kanske folk som fattar det men som ändå begår brott.

En annan person berättar:

Alltså det dom pratar om har man ju hört 1000 gånger innan. Man har blivit stoppad av polisen innan och visiterats 1000 gånger. För en annan hade det kanske varit något som tar på en... varför ska jag behöva göra det och så och varför gick jag dit och varför jag av alla. Alltså tycker man inte att man har gjort fel alltså i sitt liv och så... men jag har kanske inte alltid varit världens snällaste kille, det har jag inte varit.

Spridning av budskapet i GVI

En viktig del av metoden i GVI bygger på att budskapet ska spridas bland de kriminella och fungera som avskräckning (focused deterrence). Ingen av de intervjuade säger att det pratats om budskapet från call-ins i efterhand. Det framkommer tydligt att alla vet vad budskapet är och att de är på polisens radar. Som en person uttryckte det:

Ja, alla vet det. Alla kriminella vet att det [Sluta Skjut] finns. Och så får man en lapp och det står klart och tydligt att "vi vill inte att du ska dö". Och det står att det är ett stort samarbete mellan kriminalvården och polisen och så.

Enligt de personer som intervjuas så har man pratat med sina vänner om vilka som var på mötet och varför just de var där. En person säger till exempel "Det vi pratade om var mer "han var där" och "han var där". Ingen av de tillfrågade säger att de har diskuterat själva budskapet. En person säger att efter mötet "gick alla hem och fortsatte med det de höll på med". En annan person säger:

Alltså om jag ska vara helt ärlig. Jag tror att folk satt där bara för att inte få en anmärkning och så. Det var inte många som satt där och lyssnade på vad han sa. Man bara nickade med huvudet och ja.

Trots att alla intervjupersoner säger att de inte pratade om call-ins eller Sluta Skjut med sina vänner är det dock för få intervjupersoner i den här studien för att kunna dra några slutsatser om huruvida fokuserad avskräckning fungerar eller inte i Malmö. Även om de som intervjuas säger att de inte pratade med sina vänner om budskapet på call-ins så är det ändå uppenbart att de påverkats av mötena och att de visste vad Sluta Skjut var innan de blev kallade till Call-ins. Det skulle också kunna vara så att man inte vill prata med sina vänner om call-ins eftersom det till exempel nämns att man kände skam när man satt på mötet. En annan förklaring skulle kunna vara att man inte delar budskapet eftersom man inte vågar erkänna att man blivit påverkad, eller att man vill erkänna för sina vänner att man funderar på att hoppa av. På individnivå verkar budskapet ha påverkat de som intervjuats men verkar ha haft mindre kollektiv inverkan.

Sammanfattande kommentarer

Sammanfattningsvis visar resultaten att de tillfrågade generellt är positivt inställda till Sluta Skjut. Sociala insatser lyfts fram som positivt, tex att de får information om avhopparverksamheten och säger att de känner att myndigheterna vill hjälpa dem. Materialet visar samtidigt att det är svårt att säga någonting om huruvida fokuserad avskräckning har effekt på en gruppnivå eftersom alla påstår att de inte har pratat med sina kompisar om budskapet från call-ins.

Några av intervjupersonerna ifrågasätter varför just de blivit utvalda av polisen och varför just de är tvungna att gå på call-ins möten. Några hänvisar till andra personer som de ansåg ha en mycket mer drivande eller utmärkande position än de själva.

Att närvara på ett call-ins möte upplevs som svårt för några. Det beskrivs som jobbigt att samlas i ett rum tillsammans med personer som man inte tycker om, "har något i luften med"; eller, har ett dåligt förflutet med. Nästan alla intervjupersoner lyfter fram att de fokuserade mer på de andra inkallade som satt i samma rum än på själva budskapet.

Det var tydligt att polisens roll på call-ins har påverkat intervjupersonerna. Detta är kanske inte så anmärkningsvärt eftersom polisen ses som deras gemensamma fiende. Många upplever att de kände sig utpekade, som att polisen "hade koll" på dem, och att polisen markerade att de visste vad de hade gjort men utan att anklaga någon enskild i rummet. Intervjupersonerna säger att de kände av allvaret i stunden när polischefen talade.

Andra myndigheter uppfattas som stöttande och hjälpsamma. De flesta känner att de kan få stöd och hjälp av socialen, avhopparverksamheten eller Frivården om de bestämmer sig för att hoppa av. När det kommer till lokalsamhällets roll säger de intervjuade att de hade lyssnat på berättelserna men framhåller också att det som sades inte var någonting nytt och att de har hört samma historier många gånger. De flesta vet att de gör fel och att kriminalitet och våld påverkar samhället och de själva negativt.

8. Sammanfattning och Slutsatser

Enligt intervjupersonerna som förekommer i den här studien så är den kriminella miljön i Malmö fragmenterad och splittrad. Det som kännetecknar dessa grupperingar är att man inte tillhör ett gäng med tydliga regler, hierarkier eller strukturer, utan intervjupersonerna berättade om flyktiga kompisrelationer och lösa grupperingar. Ibland är man vänner och ibland är man fiender. De intervjuade lyfter samtidigt fram att det handlade mer om socialisering än rekrytering och att bostadsområdet har betydelse för vilka man umgås med eller väljer att göra affärer med. Alla intervjupersoner kom i kontakt med den kriminella världen i tidig ålder och ens första kontakt var ofta "på gården" där man växte upp. Den kriminella miljön beskrivs som ett sökande efter status, bekräftelse och pengar. Miljön beskrivs även som en verklighet där man ofta är rädd, står ensam och känner sig stressad och orolig. Flera intervjupersoner säger att det är enkelt att få tag på vapen i Malmö och att vapen har blivit en ny statusmarkör i dessa miljöer. Det nämns även generellt att vapen har blivit vanligare, framförallt bland yngre personer.

När det handlar om skjutningar så bekräftar resultaten de slutsatser som har gjorts i tidigare studier (jfr. Brå 2019). På liknande sätt som Brås rapport om skjutningar i kriminella miljöer lyfter fram så verkar skjutningar vara sätt att flytta fram sina positioner och att säkra sin kriminella karriär. Å andra sidan visar intervjuerna från Malmö att det är det svårt att "säkra" sin kriminella karriär eftersom det handlar om instabila relationer som är bräckliga och där man inte litar på någon. Från materialet i den här studien framkommer det även att skjutningar ofta är kopplade till känslor såsom rädsla, hat och att man känner sig pressad att använda våld i vissa situationer eller för att man känner sig hotad i en situation. Här är det samtidigt viktigt att understryka att alla intervjupersoner säger att det ska gå väldigt lång tid innan man använder ett vapen och de flesta säger att när man tar upp ett vapen och använder det så är det att "gå över gränsen". Det framkommer även berättelser där skjutningar verkar ske på lösa grunder och att handlingarna är ogenomtänkta. Alla intervjupersoner säger att man numera använder vapen för att lösa konflikter som man tidigare löste på

andra sätt (tex slagsmål). Våldet beskrivs som att det har trappats upp, krupit ner i åldrarna, och blivit värre (jfr. Brå 2019).

Det är anmärkningsvärt att alla deltagare i den här studien säger att de vill hoppa av eller önskar sig en annan framtid.¹⁶ Detta är ett tecken på att många av de som befinner sig i den kriminella miljön mår dåligt. Några säger att de redan har nått en vändpunkt som de hänvisar till (vissa beskriver flera vändpunkter eller processer). För flera inträffade vändpunkten då personen satt häktad och hade tid att reflektera över sitt liv, en annan person berättar att han hade nått en personlig mognad som gjorde att han inte längre ville identifiera sig som kriminell. En annan person vill hoppa av för att han inte ”pallar mer” och vill leva ett ”normalt Svenssonliv.” Ett annat tema som kommer fram i materialet är ålder; intervjupersonerna berättar ofta att de inte ser sig själva som kriminella i framtiden. Att kriminalitet är en övergående fas som de vill lämna bakom sig.

Intervjupersonerna upplever avhopp som svårt och återkommer ofta till att de inte vet hur de ska göra för att lämna sin kriminella livsstil. Det framkommer att många känner sig oroliga inför framtiden. Oron är dels kopplad till vad ett ”normalt” liv kan innebära, att tvingas flytta till en ny stad, byta identitet och börja om. Det nämns att det är viktigt att hoppa av på ”rätt sätt” där man inte sätter sina medbrottslingar eller kompisar i problematiska situationer eftersom det kan innebära att man själv blir hotad. En skyddad identitet är enligt intervjupersonerna ingen garanti eller säkerhetslina.

Hur kan man använda den här kunskapen för att förbättra metoder mot att förebygga skjutvapenvåld?

Som tidigare forskning har visat är det effektivt att fånga upp kriminella personer vid ett vändpunktsfall. En person som vill lämna ett kriminellt liv har olika behov av hjälp, tex. personlig stöttning eller skydd. Vad har GVI för potential att få personer i kriminella miljöer att sluta skjuta? I tidigare forskning finns det belägg för att GVI kan vara en strategi som kan fånga upp individer som vill hoppa av eftersom myndigheterna möter individer som står inför potentiella vändpunktsfall (tex är i kontakt med Frivården). Men det finns komponenter i strategin som kan problematiseras. Sluta Skjut når i första hand ut till personer som har en pågående övervakning efter villkorlig frigivning eller

¹⁶ Det kan också bero på urvalet av intervjupersoner. Personer som vill lämna en kriminell miljö kan ha varit mer benägna att ställa upp på en intervju samt att alla intervjupersoner under intervjun avtjänade ett straff.

en skyddstillsyn och som redan har kontakt med Frivården och alltså redan har begått brott. Även om det är troligt att de flesta grupperingar i Malmö känner till Sluta Skjut är det svårare att nå ut till den yngre generationen och de som inte är dömda för brott. I Malmö försöker man nå individer i riskzonen genom uppsökande och riktade samtal (custom notifications) men det är för tidigt att säga något om huruvida dessa samtal har effekt eller inte.

De personer som intervjuas i den här studien är generellt positiva till Sluta Skjut. Alla deltagare säger att de visste var de ska vända sig om de vill ha hjälp att hoppa av och nästan alla upplever att de har stöd från Socialtjänsten (avhopparverksamheten) och Frivården. Men de intervjuade har samtidigt redan en lång erfarenhet av myndigheter och flera har försökt att hoppa av tidigare men ändå återfallit i brott. En fråga är följaktligen vad det finns för belägg som gör den här metoden annorlunda i jämförelse med socialtjänstens eller polisens tidigare arbete.

Eftersom intervjupersonerna går på informationsmöten för att de måste som en del av deras villkorliga frigivning så är det inte så märkvärdigt att det finns delade meningar om call-ins.

De flesta bekräftar att budskapet i call-ins når fram och är införstådda med den information som delades. Men studien visar att majoriteten uppfattar call-ins som stötande eftersom de är tvungna att samlas i samma rum som sina ”fiender”. Vissa säger att de fokuserade mer på de som satt i rummet än på budskapet. De allra flesta säger att budskapet som förmedlas inte är någonting nytt utan upprepade historier som de hört flera gånger tidigare. Att de är på polisens radar verkar inte heller vara något nytt då många berättar att de mer eller mindre har haft kontinuerlig kontakt med polis och myndigheter sedan många år tillbaka. Alla intervjupersoner berättar att deras starkaste minne från call-ins är polischefens framträdande. Enligt intervjupersonerna så har polisens tal påverkat dem på olika sätt, någon kände allvar i stunden, en annan kände sig träffad av polisens markering och en annan tyckte det var bra att polisen vände sig till alla som satt i rummet men utan att anklaga enskilda individer.

Som en sista reflektion kan det vara värt att lyfta fram budskapets spridning inom gruppen. Här nämner alla deltagare att de inte pratat med sina vänner om det som sades på call-ins. En person säger att han har diskuterat med sina kompisar, vilka som varit på mötet men inte vad som sades. Dock finns det belägg för att budskapet ändå sprids eftersom många säger att ”alla känner till Sluta Skjut” vilket kan betyda att budskapet faktiskt har spridning indirekt. Om

fokuserad avskräckning verkligen fungerar som metod är ännu svårt att avgöra. Eftersom kriminella miljöer i Malmö inte består av sammansatta gäng (som till exempel i USA¹⁷) så är det mindre troligt att budskapet sprids till andra "gängmedlemmar" på det sätt som det är tänkt i teorin.

Det är också viktigt att lyfta fram att de som intervjuas inte tror att Sluta Skjut får ner antalet skjutningar eller stoppar det grova våldet. Intervjupersonerna säger att de som är inblandade i skjutningar redan har gått för långt och att det inte räcker med att säga "sluta skjut" till någon som befinner sig i en situation där man riskerar att skjuta någon. De intervjuade säger att de är väl medvetna om skjutningars konsekvenser. Samtidigt, om man åker dit för vapenvåld ses hoten om straff inte som något som skulle minska skjutningar. Intervjupersonerna betonar själva att det är viktigt att nå ut till yngre personer innan det har gått för långt och att de önskar att de haft förebilder att se upp till när de var yngre.

Intervjupersonerna säger att budskapet i Sluta Skjut som handlar om hjälp och omtanke för deras framtid, är positivt, att "någon bryr sig". Några säger att Sluta Skjut har haft ett inflytande i deras beslut att vilja hoppa av. Här kan man tänka sig att om man önskar hoppa av så kan steget bli enklare om man vid rätt tidpunkt faktiskt nås av information att det finns hjälp att få och om det finns resurser för att hjälpa vid rätt tillfälle. Ett "rätt tillfälle" kan vara när en person står inför att häktas eller precis har kommit ut från en anstalt. Eller, som i dagsläget, när GVI-personer har kontakt med Frivården eller avhopparverksamheten.

Intervjupersonerna lyfter en önskan att de hört berättelser från andra kriminella som lyckats ta sig ur kriminaliteten. Detta enligt de själva, tror de skulle kunna påverka deras beslut att sluta med sin kriminella livsstil. För att någon utifrån ska kunna påverka dem så måste det vara trovärdigt, säger intervjupersonerna. Här finns det ett tillfälle att tex bjuda in före-detta kriminella till call-ins som kan tala direkt till GVI-personerna. Call-ins skulle också kunna bjuda in fler personer som unga ser upp till och som kan agera förebilder, exempelvis en person som har positiva erfarenheter av att hoppa av och som lyckats återintegreras i samhället. Ett förslag är att ta till vara på förebilder genom att exempelvis införa

¹⁷ Även om "gäng" i USA också ser olika ut och inte alltid är "sammansatta" eller har fasta strukturer.

mentorskap där en GVI-person får en mentor som kan agera stöd under kontakten med Frivården.

Utifrån det insamlade materialet är det svårt att dra för stora slutsatser om huruvida Sluta Skjut har fått individerna i studien att omvärdera sina tankar kring kriminalitet, skjutvapenvåld och sin egen situation, och om så är fallet, i så fall på vilket sätt. Det är också svårt att avgöra om det är GVI strategin som faktiskt har betydelse, eller om det beror på andra faktorer i individens liv.

Klart är i alla fall att de sociala elementen verkar ha större betydelse än fokuserad avskräckning. Många nämner att de fått hjälp från Frivården eller Socialtjänsten, myndigheter som även tidigare erbjudit samma hjälp och stöd. Även om det inte går att säga bestämt att det är GVI som haft effekt så finns det teser som stödjer att myndigheternas riktade fokus och deras gemensamma insatser gör det lättare att fånga upp personer som befinner sig i kriminella miljöer, och på så sätt blir det lättare att rikta gemensamma resurser till de som vill hoppa av.

Fortsatt behov av forskning

Den här studien har inte haft som utgångspunkt att utreda huruvida GVI har effekt i antalet minskade skjutningar eller inte. Men studien har varit ett första försök till att bredda kunskapen om de individer som strategin riktar sig till och hur de själva resonerar kring de olika komponenterna i GVI och framförallt Call-ins. Eftersom GVI fortfarande är under uppbyggnadsfas i Sverige och det inte finns så mycket data att utgå ifrån så behövs mer forskning och uppföljning kring flera aspekter i metoden. När fler individer har kallats till call-ins och när det finns ett större register att utgå ifrån så kommer det bli lättare att göra fler djupintervjuer, uppföljningar och analyser och på så sätt få en mer djupodlad förståelse för komplexiteten inom ämnet.

Det är viktigt att man inte bara fokuserar på myndigheternas roll och perspektiv i arbetet med GVI utan att man också fokuserar på de personer som befinner sig i kriminella miljöer och de som GVI hoppas kunna påverka. Det perspektivet saknas nästan helt i studier från USA. Siffror och statistik visar på positiva tendenser men det är svårt att hitta studier på vad det är som har haft effekt, eller vad som händer med de personer som enligt projektet sägs ha slutat skjuta eller upphöra med ett kriminellt liv. Vad var det som fick dem att sluta? Vad händer sen? Hur fick de hjälp och med vad? Hur många har begått brott igen och vad var det då som fick dem att börja med brottslighet igen? Hur många hoppade av och förblev avhoppade?

I vidare forskning är förhoppningen att fortsätta följa individer som varit en del i satsningen i Malmö. På så sätt skulle man kunna följa upp, över tid, hur det går för dessa personer och följa den individuella processen men också få en djupare inblick i hur GVI-personernas miljöer fungerar. Detta är givetvis svårt eftersom det handlar om kriminella miljöer, men en avgörande faktor för att kunna förbättra metoder mot skjutvapenvåldet är att förstå de kriminella miljöernas dynamik. Samtidigt är en vidare förhoppning att utvidga studien till GVI-personer i andra städer om/när Sluta Skjut påbörjas. Vidare skulle en liknande studie som inkluderar personer som varit fokus för custom-notifications ge mer information om insatsen. En annan viktig komponent i GVI är lokalsamhällets roll. Här saknas det kunskap om på vilket sätt lokalsamhället kan vara en drivande kraft och om det har effekt eller inte. En sådan studie har påbörjats (av författaren) och hoppas kunna ge svar på några av dessa frågor.

Vad kan utvecklas och förbättras?

Studien har identifierat ett antal punkter att tänka kring i arbetet med att utveckla och förbättra metoder mot grovt våld och skjutningar i kriminella miljöer i Malmö:

- Intervjupersonerna säger själva att de vill hoppa av. Det finns alltså goda möjligheter att bygga vidare på strategier och avhopparprogram som möjliggör och underlättar avhopp. GVI kan vara en push-faktor i detta avseende och kan fånga upp personer som står vid ett vändpunktstillfälle.
- Det finns behov av mer djupgående kartläggningar och analyser av den kriminella miljön i Malmö. I Malmö har Sluta Skjut god kunskap om problembilden men det behövs mer kunskap om hur GVI-personerna själva uppfattar de olika komponenterna i metoden och hur den kan anpassas lokalt. Förslagsvis skulle en forskare eller en extern person (som inte representerar en myndighet) kunna arbeta tillsammans med Sluta Skjut och bistå med insamling av empiriskt material, uppföljningar, plocka fram exempel från tidigare forskning och bidra med material och intervjuer från fältet.
- Alla intervjupersoner nämner psykisk ohälsa. Personerna behöver (fortsatt) professionell hjälp för att kunna bearbeta känslor som hat, ilska, ångest och stress.
- Alla intervjupersoner nämner att de saknar förebilder på call-ins. Intervjupersonerna säger att en person med liknande erfarenheter som

de själva skulle kunna påverka dem. Här finns utrymme för att bjuda in ex-kriminella som har återintegrerats i samhället och som kan agera förebild och gott föredöme på call-ins.

- Intervjupersonerna har länge varit i kontakt med myndigheter och de säger att de har hört samma budskap från samhället många gånger. De beskriver också att de har låg tillit till myndigheter generellt men flera säger att de känner att de fick stöd av Sluta Skjut. Här finns det goda potential att bygga vidare på bra relationer mellan myndigheter och GVI-personer.
- Flera intervjupersoner nämner att våldet har krupit ner i åldrarna. Brottsförebyggande aktörer och lokalsamhället behöver arbeta förebyggande i detta avseende. Hur kan GVI nå ut till yngre personer, är det rätt metod, eller behövs det en annan insats för att nå dessa individer?
- Finns det möjligheter att inkludera familjen i arbetet med GVI? Flera intervjupersoner nämner familjen och nära relationer som en anledning till att man vill lämna en kriminell miljö. Familjemedlemmar skulle eventuellt kunna medverka på custom notifications?
- Flera personer nämner att de upplevde det som besvärligt att sitta på ett call-in eftersom de var tvungna att konfronteras med personer de ogillar. Här finns det utrymme att diskutera huruvida detta tar för mycket fokus från budskapet som framförs eller om det faktiskt fungerar som strategi.
- Det behövs kontinuerlig uppföljning av GVI-individer för att lära mer om hur avhopparprocessen fungerar. Eller varför de återfaller till den kriminella miljön? Om de återfaller? Vilken myndighet har detta ansvar?

Referenser

- Braga, A. A., & Weisburd, D. L. (2015). Focused Deterrence and the Prevention of Violent Gun Injuries: Practice, Theoretical Principles, and Scientific Evidences. *Annual Review of Public Health*, 36: 55–68.
- Braga, A. A., Weisburd, D., & Turchan, B. (2018). Focused Deterrence Strategies and Crime Control: An Updated Systematic Review and Meta-Analysis of the Empirical Evidence. *Criminology and Public Policy*, 17(1): 205-250.
- Braga, A. A., Weisburd, D., & Turchan, B. (2019). Focused Deterrence Strategies effect on Crime: A Systematic Review. *Campbell Systematic Reviews*, 15(3): 1-65.
- Braga, A., Welsh, B. och Schnell, C. (2015). ”Can Policing Disorder Reduce Crime? A Systematic Review and Meta analysis”. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 52 (4),s. 567–588.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, vol <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bryman, A (2011). *Samhällsvetenskapliga Metoder*. Malmö: Liber
- Brottsförebyggande Rådet (2009). Orsaker till Brott Bland Unga och Metoder att Motverka Kriminell Utveckling. En kunskapsinventering. Brå:
https://www.bra.se/download/18.1ff479c3135e8540b2980001575/1371914736934/2009_orsaker_till_brott_bland_unga.pdf
- Brottsförebyggande Rådet (2014). Operationerna Alfred och Selma. Myndighetssamverkan mot Organiserad Brottslighet i Malmö 2012-2014. Rapport 2014:13.
https://www.bra.se/download/18.6cde4de61493868542d12ed/1419347381178/2014-13_Operationerna_Alfred_Selma.pdf
- Brottsförebyggande Rådet (2015). Skjutningar 2006 och 2014. Omfattning, Spridning och Skador. Kortanalys 7/2015:
https://www.bra.se/download/18.31d7ffa1504bbffea044822/1447769941578/2015_Skjutningar%202006%20och%202014.pdf
- Brottsförebyggande Rådet (2016) Insatser mot Brott och Otrygghet i Socialt Utsatta Områden. En kunskapsöversikt, Rapport 2016:20.
- Brottsförebyggande rådet (2016). Kriminella Nätverk och Grupperingar. Polisens bild av Maktstrukturer och Marknader. Rapport 2016:12:
https://www.bra.se/download/18.3c6dfe1e15691e1603e1b5ca/1471871016717/2016_12_Kriminella_natverk_och_grupperingar.pdf
- Brottsförebyggande Rådet (2016). Stöd till Avhoppare från Kriminella Grupperingar. En Nationell Kartläggning.2016:6:https://www.bra.se/download/18.25f91bdc15453b49d0f42d9d/1465470312075/2016_6_Stod_till_avhoppare_fran_kriminella_grupperingar.pdf
- Brottsförebyggande Rådet (2020). Dödligt Våld i den Kriminella Miljön 2005-2017. Rapport

- 2020:4.https://www.bra.se/download/18.7d27ebd916ea64de5304ed97/1600778933453/2020_4_Dodligt_vald_i_den_kriminella_miljon.pdf
- Decker, S. H. och Lauritsen, J. L. (2002). "Breaking the Bonds of Membership: Leaving the Gang". I C. R. Huff (red.) *Gangs in America III*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Davies, T., Grossmith, L., & Dawson, P. (2016). *Group Violence Intervention London : An Evaluation of the Shield Pilot*. London: MOPAC.
- Densley, J. A., & Jones, D. S. (2016). Pulling Levers on Gang Violence in London and St. Paul. In, C. Maxson & F.-A. Esbensen (Eds.), *Gang Transitions and Transformations in an International Context*. Cham: Springer International Publishing. pp. 291–305.
- Fagan, J. (2002). Policing Guns and Youth Violence. *Future of Children*, (12):2: 133-151.
- Forkby, T.; Kuosmanen, J.; Örnö H. (2019). *Vägen ut ur Gänget: Om Manligheter, Broderskap och Svikna Förhoppningar*. Forskning och Utvärdering inom Kriminalvården. Kriminalvården 2019: <https://www.kriminalvardens.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/vagen-ut-ur-ganget.pdf>
- Hallsworth, S.; Young, T. (2008). Gang Talk and Gang Talkers: A Critique. *Media and Culture*, Vol 4(2): 175-195.
- Håkansson, B. (2018). Direktiv Group Violence Intervention (GVI) - Strategiskt Utvecklingsprojekt. Polismyndigheten.
- Ivert, A.-K., Mellgren, C., Nilsson, J. (2020). Processutvärdering av Sluta Skjut. FoU Rapport 2020:3. Malmö Universitet: <http://mau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1502155/FULLTEXT01.pdf>
- Jensen, S. (2008). *Gangs, Politics and Dignity in Cape Town*. Chicago. University of Chicago Press.
- Jönsson, E. & Nilsson, E. (2019). Skjutningar i Kriminella Miljöer: En Intervjustudie. Brottsförebyggande Rådet, Rapport 2019:3. Ordförandet AB: https://www.bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70e355e/1549879167358/2019_3_Skjutningar_i_kriminella_miljoer.pdf
- Kvale, S. (1996). *Interview Views: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- Kennedy, D. M. (2009). *Deterrence and Crime Prevention. Reconsidering the Prospect of Sanction*. Routledge.
- Kennedy, D. M. (2011). *Don't Shoot: One Man, a Street Fellowship, and the End of Violence in Inner-City America*. New York: Bloomsbury.
- Kennedy, M. D., Braga, A. A., Piehl, M. A. (2001). Reducing Gun Violence: The Boston Gun Project's Operation Ceasefire. National Institute of Justice: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/188741.pdf>
- Kennedy, D., Braga, A. A., Piehl, A. M. (2001). Developing and Implementing Operation Ceasefire. In, U.S. Department of Justice Programs (Ed.), *Research report: Reducing Gun Violence: The Boston Gun Project's Operation Ceasefire*. Washington DC: U.S. Department of Justice.
- Kennedy, D.M. och Friedrich, M.A. (2014) Custom Notifications. Individualized Communication in the Group Violence Intervention. Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services.
- Klein, M.W. (1995). *The American Street Gang: Its Nature, Prevalence, and Control*. New York: Oxford University Press.

- Klein, M.W., C.L. Maxson (2006). *Street Gang Patterns and Policies*. New York: Oxford University Press.
- Knutsson, J. (2020). Kan Strategin med Fokuserad Avskräckning mot Gängskjutningar Överföras till Sverige? I, Holgersson, Stefan (red.) Hur Kan Polisen tackla Gängskjutningarna? Linköpings Universitet: <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1464449/FULLTEXT01.pdf>
- Laub, J. & Sampson, R. (2001). Understanding Desistance from Crime. *Crime and Justice*. 28 (1–69).
- Malmö Stad (2019). "Sluta Skjut" – Tillsammans För ett Tryggt Malmö: <https://malmo.se/Sa-arbetar-vi-med.../Trygghet-och-sakerhet/Samarbeten-med-polisen/Skjutningarna.html>
- Malmö Stad (2019). *Trygghet och Säkerhet*: <https://malmo.se/Fakta-och-statistik/Trygghet--sakerhet.html>
- Malmö Stad (2020). Sluta skjut i Allvaliga Samtal med Kriminella. <https://malmo.se/Aktuellt/Artiklar-Malmo-stad/2020-12-03-Sluta-skjut-i-allvarliga-samtal-med-kriminella.html>
- National Network for Safe Communities (2016). *Group Violence Intervention: An Implementation Guide*. Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services: https://nnscommunities.org/wp-content/uploads/2017/10/GVI_Guide_2016.pdf
- National Network for Safe Communities (2019). "Group Violence Intervention": <https://nnscommunities.org/strategies/group-violence-intervention/>
- National Network for Safe Communities (NNSC) (2020). "Get Deterrence Right": <https://nnscommunities.org/who-we-are/mission/>
- Nugent, B. & Schinkel, M. (2016) 'The pains of Desistance', *Criminology & Criminal Justice*, 16(5), pp. 568–584.
- Polisen Region Syd (2020). Skjutningar och Sprängningar i POMA. 31 December 2020. En jämförelse med de fyra föregående åren avseende års- och mot persondiagrammen samt två år avseende månadsdiagram. Polisen Region Syd.
- Roman, G.,C., Scott H. Decker & David C. Pyrooz (2017) Leveraging the Pushes and Pulls of Gang Disengagement to Improve Gang Intervention: Findings from Three Multi-site Studies and a Review of Relevant Gang Programs. *Journal of Crime and Justice*, 40:3, 316-336.
- Rosenfeld, R., Fornango, R., & Baumer, E. (2005). Did Ceasefire, Compstat, and Exile reduce Homicide? *Criminology & Public Policy*, 4:419-450.
- Rostami, A. (2017). Street-gang Violence in Sweden is a Growing Concern. *Sociologisk Forskning*, 54:4. 365-368.
- Rostami, A., Mondani, H., Carlsson, C., Sturup, J., Sarnecki, J., & Edling, C. (2018). *Väldsbekämpande Extremism och Organiserad Brottslighet i Sverige* (Forskningsrapport 2018/4). Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Sallander, E., Alvant, P. (2012). Samverka för att Förebygga Återfall i Brott. *Idéskrift* 20. Brottsförebyggande rådet: https://www.bra.se/download/18.22a7170813a0d141d2180002085/1371914740756/2012_ideskrift_20_samverka_f_r_att_f_rebygga_terfall_i_brott.pdf
- Scott, M.S. (2017). Focused Deterrence of High-Risk Individuals, Problem-Oriented Guides for Police Response, Guide Series No. 13.

- https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/spi_focused_deterrence_pop_guide_final.pdf
- Sjöberg, K., Wästerfors, D. (2008). *Uppdrag Forskning – Om Konsten att Genomföra Kvalitativa Intervjuer*. Liber.
- Skogan, G. W., Hartnett, M. S., Bump N., och Dubois J. (2009). Evaluation of CeaseFire-Chicago. National Institute of Justice, Office of Justice Programs: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/227181.pdf>
- SOU (2010) Kriminella grupperingar – Motverka Rekrytering och Underlätta Avhopp. Statens Offentliga Utredningar, 2010:15: <https://www.regeringen.se/contentassets/b4324819165346fb8ea7a73410f4ec95/kriminella-grupperingar--motverka-rekrytering-och-underlatta-avhopp-sou-2010>
- Tita, E., G. (2007). Strategies for Reducing Gun Violence: the Role of Gangs, Drugs, and Firearm Accessibility. National Crime Prevention Centre: Research report 2007-3. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rdcng-gn-vlnc/rdcng-gn-vlnc-eng.pdf>
- Williams, D. J., Currie, D., Linden, W., & Donnelly, P. D. (2014). Addressing Gang-Related Violence in Glasgow: A preliminary Pragmatic Quasi- Experimental Evaluation of the Community Initiative to Reduce Violence (CIRV). *Aggression and Violent Behavior*, 19:686-691.
- Welsh, B.C. & Farrington, D.P. (2006) Evidence-Based Crime Prevention, B.C. Welsh och D.P. Farrington (red) Preventing Crime: What Works for Children, Offenders, Victims, and Places, Dordrecht, Netherlands: Springer, p. 1–20.
- Wästerfors, D., Edgren, H., Grigoriadis, A. (2020). ”Jag Kunde Bara Slåss”. Förklaringar och Vändningar i Tidigare Kriminella Kvinnors Personliga Berättelser. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 25 (29), p. 159-180.
- Young, M. A., och Gonzalez. V. (2013). ”Getting Out of Gangs, Staying Out of Gangs: Gang Intervention and Desistence Strategies”. *National Gang Center Bulletin* 8(4).